

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Bakalářská práce

Iniciační aspekt v šamanismu

Mezikulturní komparace

Vedoucí práce: PhDr. Vít Erban, Ph.D.

Autor práce: Jan Kočí

Studijní obor: Humanistika

Ročník: 3

Forma studia: prezenční

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

5. dubna 2013

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Vítu Erbanovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

.....

Obsah

Úvod	5
1 Šamanismus	7
1.1 Fenomén šamanismu	7
1.2 Kdo je šaman	9
1.3 Vyvolení.....	10
1.4 Iniciace	11
1.4.1 Iniciační nemoc	13
1.4.2 Pomáhající duchové	15
2 Iniciace šamana napříč světem	17
2.1 Asie - Sibiř.....	17
2.1.1 Jakuti	19
2.1.2 Burjati.....	24
2.1.3 Evenkové	27
2.1.4 Srovnání.....	28
2.2 Severní Amerika	30
2.2.1 Lakotové.....	31
2.3 Jižní Amerika - Amazonie	35
2.3.1 Vegetalisté.....	36
3 Mezikulturní komparace	41
Závěr.....	43
Seznam literatury.....	45
Abstrakt.....	46
Abstract.....	47

Úvod

Ve své bakalářské práci se chci věnovat, jak už název napovídá, iniciačnímu aspektu v šamanismu. Tedy tím, jak se lidé stávají šamany v různých kulturách. Chci se zaměřit na podmínky, které jedinec musí splňovat, aby se mohl stát šamanem. Dále pak na případnou dědičnost tohoto povolání, tedy jestli se v dané kultuře tato profese dědí či nikoliv. Také na okolnosti, které iniciace přináší, jako například v kolika letech se jedinci stávají šamany, jak se projevuje zasvěcení, kdo a kde provádí zasvěcení, na vize a rituály, které ho provází, a v neposlední řadě také na genderovou problematiku, tedy jestli se stávají šamany jenom muži, nebo i ženy. Naposled se zaměřím na rozdělení šamanů v dané kultuře, tedy pokud se v ní šamani nějak dělí.

Práci rozdělím na tři základní části. V první se budu věnovat obecně šamanismu, iniciacím a znakům, které je doprovázejí. V další části se zaměřím už na etnické skupiny a iniciace v šamanismu té určité skupiny. K tomuto účelu jsem vybral tři kontinenty a na nich pět etnik. Tři etnika z Asie, přesněji ze sibiřské oblasti, kterou pokládám za prapůvod šamanismu, toto tvrzení neberte doslovně, jedná se spíše o motivaci než fakt, že opravdu původní šamanismus pochází z této oblasti. Následně jedno etnikum ze Severní Ameriky a jedno etnikum z Jižní Ameriky. V další kapitole mezi sebou porovnáám jednotlivá etnika, obzvláště s ohledem na sociokulturní podmínky v daných společnostech.

K výběru tohoto tématu mě původně přivedl můj zájem o severské lovecké kultury a jejich náboženství, tedy hlavně šamanismus. Další motivací je hledání alternativních cest soužití s přírodou, v dnešní přetechnizované době jistě velice aktuální, protože považují šamanismus za jedno z náboženství, které se nesnaží podmanit si přírodu, ale naopak se snaží, prostřednictvím šamanů, aby lidská společnost byla v určité harmonii s přírodou. Jeden z hlavních cílů oboru, který studuji, je chápat věci v souvislostech, proto chci popsat zasvěcení šamana v určitých kulturách, a také pomocí dostupných zdrojů systematizovat tuto iniciaci, a tím pomoci k jejímu lepšímu pochopení. V dnešní době je čím dál větší zájem o alternativní náboženství, do kterých šamanismus spadá, ale bohužel v jejich novodobých variantách. Dnes o šamanismu vychází dost publikací, ale hlavně o neošamanismu, který je už značně pozměněn, dovolil bych si říci pokřiven, moderním myšlením a kulturou. V své práci se chci zabývat tradičním šamanismem,

tedy šamanismem tradičních kultur, a tím, jak se v nich stane původní obyvatel šamanem, nikoliv tím, jak se „moderní“ západní člověk stane šamanem.

Budu vycházet pouze z informací získaných z knih a publikací převážně religionistických a etnografických, popřípadě životopisných. Za nejdůležitější zdroje považuji hlavně knihy od Mircea Eliadeho *Šamanismus a nejstarší techniky extáze* a *Dějiny náboženského myšlení*, v kterých úžasně rozpracoval šamanismus, jak v obecném pojetí, tak i v konkrétních kulturách. Dále v obecném náhledu do šamanismu použiji knihy od Thomase DuBoise *Úvod do šamanismu* a od Pierse Vitebskyho *Svět šamanů*, a také encyklopedii od jednoho z největších českých znalců jihoamerického šamanismu, který se zároveň stal šamanem jednoho domorodého kmene a přijal jméno Atapana, Mnislava Zeleného *Malá encyklopedie šamanismu*, která v mnoha směrech jde za encyklopedické hranice. K informacím týkajících se šamanismu v jednotlivých etnikách jsem primárně používal publikace od Gavriila Xenofontova *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, Johna Neihardta *Mluví Černý jelen*, Roberta Utleye *Kopí a štít: Život a doba Sedícího býka* a studii od Luise Eduarda Luny *Vegetalismo: Šamanismus mezi mestickým obyvatelstvem peruánské Amazonie*. K těmto zdrojům jsem ještě používal další doplňkovou literaturu.

1 Šamanismus

V této kapitole se budu věnovat tomu, co je šamanismus a kdo je šaman. Ještě než později přejdu k jednotlivým kulturám a jejich pojetí šamanismu, chci obecně nastínit tento fenomén a také aspekt iniciace v něm.

1.1 Fenomén šamanismu

Úvodem je potřeba vysvětlit, co je vlastně šamanismus. Slovo šamanismus je často používáno dosti zmateně. Je často používáno pro označení různých náboženství, která jsou moderním člověkem považována za primitivní. Co je tedy vlastně šamanismus? Šamanismus není náboženský systém, který by se dal odvodit od svého původce, často proroka nebo popřípadě ústředního boha. Na tento fenomén můžeme nahlížet v několika rovinách.

„Šamanismus v pravém slova smyslu je náboženský jev typicky sibiřský a středoasijský. Samo slovo má původ v evenckém výrazu *šaman*, jenž se k nám dostal z ruštiny.“¹ Podle některých teorií se do jazyka Evenků dostal tento výraz z hindského jazyka. Jedná se původně o výraz *sharamana*, který znamená asketa, nebo ze sanskrtu výraz *sramana*, který značí žebrajícího mnicha.² Jedná se o etymologický původ šamanismu a slova šaman. Po celém světě je možné vidět náboženské speciality, kteří jsou velmi podobní právě těmto evenckým šamanům. V jazycích těchto kultur nenesou označení šamani, mají pro ně označení pocházející z jejich vlastního jazyka. Jakutové takového člověka nazývají *ojun*, Burjati *udayan*, Mongolové třeba *bügä*, *bögä* a také *udagan*.³ Hmongové mu zase říkají *txiv neeb*.⁴ Lakotové používají výraz *wičaša wakan*.⁵

Další rovinou, jak nahlížet šamanismus, je dívat se na něj jako na náboženský systém. I v tom je problém. V případě šamanismu se nejedná o ucelený systém věrouky,

---

¹ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 25.

² ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 137.

³ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 25.

⁴ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 10.

⁵ Srov. UTLEY, R. M. *Kopí a štít*, s. 41.

v mnoha případech je plný protikladů. Šamanismus je spíše soubor náboženských prvků, proto by z našeho pohledu na náboženství ani nemusel být náboženstvím.⁶ To dokládá i Vitebsky: „Šamanismus není jednotné náboženství, ale forma náboženské zkušenosti a praxe, která se táhne napříč různými kulturami.“⁷

Jedna z nejznámějších definic šamanismu je od Eliadeho: „Šamanismus je technika extáze.“⁸ Podle něj je právě tím ústředním prvkem, kterým se odděluje od ostatních náboženství, schopnost šamana dosahovat extáze a jeho využívání extatické zkušenosti.⁹

DuBois uvádí ve své knize „čtyři základní prvky, které jsou pro šamanismus základní: koncept vědomých duší nebo duchů spojených se všemi prvky světa; kosmologie předpokládající několik (běžně neviditelných) světů obývaných různými duchy; tradice duchovního cestování ve stavu transu; specializovaná role jakožto odborníka jak na duchovní cestování, tak na vyjednávání s duchy. V rámci této široké charakteristiky existuje mnoho variant.“¹⁰

Podle Zeleného: „Šamanismus je stav mysli, způsob nazírání na svět, je to vlastně nejstarší duchovní disciplína obsahující poznání světa i snahu o ovlivňování přírodních sil ve svůj prospěch pomocí styků se světem duchů. Je to i nejstarší obecně rozšířená magická a mystická tradice lidstva.“¹¹ Šamanismus je souhrn duchovních, lékařských a filosofických praktik, které předpokládají vedle toho našeho běžného profánního světa i přítomnost duchovního světa, který je pro běžné lidi nedosažitelný. Do tohoto světa mají přístup pouze šamani, využívající k tomu různých způsobů.¹²

Také je důležité si uvědomit, že šamanismus nemusí být v dané kultuře tím jediným náboženstvím. „Šamanismus zpravidla existuje vedle jiných forem magie a náboženství.“¹³ „Ve všech společnostech, které jsme až do dnešních dnů poznali, tvoří šamanismus jen malý ostrov uprostřed moře jiných náboženských doktrín a ideologií.“¹⁴ Později si ukážeme, že v moderní době (hlavně v 19. a 20. století) šamanismus přežívá

---

⁶ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 12-13.

⁷ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 11.

⁸ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 25.

⁹ Srov. tamtéž.

¹⁰ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 54.

¹¹ ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 139.

¹² Srov. tamtéž.

¹³ ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 25.

¹⁴ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 11.

vedle křesťanství a některé jeho prvky dokonce implementoval do sebe. To se týká například vegetalismu.

1.2 Kdo je šaman

Pro lepší pochopení šamanismu je důležité si vyjasnit i to, kdo je šaman a jaké jsou jeho role. Tvrdit pouze to, že je náboženským odborníkem určitého kmene, který vyznává šamanismus, je nic neříkající. Šaman zastává více rolí, které jednotlivě mohou zastávat i různí jiní odborníci a profesionálové, kteří se tím nestávají automaticky šamany.¹⁵ Není proto možné označovat každého kouzelníka, čaroděje, léčitele nebo extatika za šamana, protože by toto tvrzení bylo značně nepřesné a zavádějící.¹⁶

Pokud budeme vycházet z Eliadeho definice šamanismu, označíme šamana jako „velkého mistra extáze“.¹⁷ Na druhou stranu, „šamanovy techniky extáze nevyčerpávají všechnu rozmanitost extatické zkušenosti doložené v historii náboženství a etnologii; ne každého extatika proto můžeme považovat za šamana, ten je totiž ‚odborníkem‘ na trans, během kterého prý jeho duše opouští tělo a podniká výstup na nebesa a sestupy do podsvětí.“¹⁸ Jak uvádí Vitebsky: „Šamani jsou zároveň lékaři, kněží, sociální pracovníci i mystici.“¹⁹ Dále uvádí, stejně jako Eliade, že v případě sibiřského šamanismu se jedná o člověka, jehož „duše je schopna opustit tělo a cestovat do jiných částí kosmu, zvláště do vyššího světa na nebi a nižšího světa v podsvětí“.²⁰ Tím se však náplň této profese nevyčerpává. Podle Zeleného je šaman „osoba, která zastává celou řadu funkcí. Je léčitel, jasnovidce, věštec, obětník, čaroděj, vykladač snů, mystik i kněz.“²¹

Jak už bylo řečeno: „Šamani jsou ‚vyvolení‘ a mají tedy přístup do oblasti posvátna, ostatním členům společenství nepřístupné.“²² Právě v tomto tvrzení jsou

---

¹⁵ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 54.

¹⁶ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 24.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 25.

¹⁸ Tamtéž, s. 26.

¹⁹ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 10.

²⁰ Tamtéž.

²¹ ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 125.

²² ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 27.

obsaženy dva významné prvky profese šamana: vyvolení jedince, kterým se tato práce primárně zabývá, a sociálním charakterem této profese. „Šamanské zkušenosti nejsou jen osobní cestou za poznáním, ale také službou veřejnosti.“²³ Vykonávání tohoto povolání podléhá tomu, jak na něj nahlíží společnost. Hodně rituálů je prováděno na veřejnosti, tedy s publikem, které přihlíží této události a také ji samozřejmě hodnotí. Pokud by šaman nebyl věrohodný, nemusel by být přijat společností.²⁴ Ale pokud je přijat, stává se významnou autoritou společenství, která má za tuto společnost i jistou odpovědnost.²⁵ Z toho důvodu by se dal šaman označit i za veřejnou osobu a jistým způsobem za duchovního vůdce.

1.3 Vyvolení

Před samotným aktem, kdy se jedinec stane šamanem, musí dojít ke zvolení adepta, kterým se jím stane. Šamanem se nemůže stát jakýkoliv člověk, protože šamanská úloha není běžná profese, při níž si jedinec vybere sám, zda se stane šamanem bez jakékoliv predispozice, případně bez pomoci nadpřirozených bytostí. Při povolání šamana dochází k vytvoření vztahu jedince s nadpřirozenem a získání schopnosti nahlížení tohoto nadpřirozena.²⁶ „Budoucí šaman může mít určité psychické, emocionální nebo dokonce fyzické vlastnosti, které vytvářejí předpoklady nebo potenciál pro šamanství. Budoucí šaman může také prodělat vážnou nemoc nebo zkušenost blízké smrti, které předznamenají jeho vstup do šamanské role.“²⁷ Jelikož šamanova profese sebou přináší mnoho rolí, které musí zastávat, nese toto povolání sebou náročnost, kterou není každý jedinec schopen zastávat. Jak tvrdí Vitebsky: „tuto funkci může zastávat jen člověk s výraznou individualitou.“²⁸ Ale ani toto všechno samo o sobě nestačí, aby se člověk

---

²³ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 96.

²⁴ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 112.

²⁵ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 110.

²⁶ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 73.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 54.

stal šamanem. To zásadní, co způsobí, že se jedinec stane šamanem, je jeho výběr ze strany duchů.²⁹

Eliade uvádí dva základní způsoby získávání šamanů: zdědění šamanského povolání a spontánní vybrání, buď jako volba samotného jedince, nebo jeho vyvolení.³⁰ U různých kultur jsou různé způsoby získávání šamanů, a ani v jedné kultuře nemusí zůstat pouze u jediného způsobu povolání. Někdy dochází k vědomému hledání vztahu člověka a duchů. Jak bylo řečeno, bez vzájemné interakce jedince a nadpřirozena by nedošlo k jeho zasvěcení. Další možností volby ze strany člověka je jeho vybrání ze strany společnosti, která rozhodne, který jedinec je vhodný k tomu, aby se stal šamanem.³¹

Daleko častější než dobrovolná volba tohoto povolání je nutkání k tomuto povolání. Jestliže by jedinec odmítl toto nutkání, pravděpodobně by mohl vážně onemocnět či dokonce zemřít.³² Ale i toto neplatí vždy, jsou případy, kdy jedinec odmítl nabídku povolání šamana od duchů a nic se mu nestalo.³³

Co se týče věku, který je vhodný k zahájení profesní dráhy šamana, tedy spíše k tomu, kdy je jedinec vyvolen duchy k tomuto povolání, se liší podle kultur a norem v ní.³⁴ „Mezikulturně vzato k vyvolení šamana často dochází v pubertě, ačkoliv kandidát může projevovat tendence naznačující šamanské schopnosti již dříve.“³⁵

1.4 Iniclace

Po samotném přijetí jedince, jakožto budoucího šamana dochází k jeho zasvěcení. Podle Zeleného má toto zasvěcení „*stejně obecné znaky po celém světě: predispozice a sklony, uzavřenost, nervová labilita, zdravotní problémy, učení společně se starým zkušeným šamanem, (...), získávání vitálních sil svého kmene prostřednictvím duchů zemřelých šamanů a svých osobních duchů - ochránců získaných při dlouhodobé kontemplaci*

---

²⁹ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 73.

³⁰ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 31.

³¹ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 114-115.

³² Srov. tamtéž, s. 79.

³³ Srov. tamtéž, s. 75.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 85.

³⁵ Tamtéž, s. 86.

v osamocení a v úzkém kontaktu s přírodou, zděděné schopnosti po příbuzných šamanech, nemoc, znalost tajné řeči šamanů.“³⁶ Tyto obecné znaky se nemusejí vyskytovat všechny najednou. V některých společnostech bez kmenového zřízení nezískávají šamani síly prostřednictvím duchů svého kmene, ale pomocí jiných duchů, a u některých šamanů došlo k jejich iniciaci bez vedení starších šamanů, ale učili je samotní duchové a pouze jejich prostřednictvím se stali šamany.

„V mnoha šamanských tradicích začíná proces duchovní transformace, jakmile budoucí šaman přijme povolání.“³⁷ To je často doprovázeno bolestí a utrpením, jak fyzickým, tak i psychickým, které napomáhá přeměně novice v šamana. Často je intenzivnější bolest znamením získávání větší moci, zatímco méně intenzivní průběh značí slabšího šamana, popřípadě ženu.³⁸ Dost často také docházelo k vyvolání bolesti lidským učitelem, popřípadě dalšími členy kmene, aby tak došlo k umocnění iniciačního procesu. Tato bolest pomáhala také k prohloubení duchovního přerodu a k vytvoření živějších vzpomínek na tuto událost.³⁹ Právě pomocí tohoto rituálního utrpení, které je doprovázeno dietickým a sexuálním půstem, se budoucí šaman učí technikám, při nichž se dostává do transu a extáze, tedy ústředním dovednostem šamana.⁴⁰ Při tomto transu, který je často navozován uměle pomocí halucinogenních látek, získává novic vize, ve kterých poznává své duchy-ochránce, a prožívá vidění o duchovní cestě svého astrálního těla, popřípadě duše. Jeho fyzické tělo symbolicky umírá a zůstává na místě, kde je později zase oživeno při návratu duše zpátky do těla.⁴¹ „Cesta utrpení a smrti je nutná pro poznání lidské bezmocnosti a získání pokory. Teprve potom se šaman může spojit s mocnostmi přírody a transcendentálního světa, protože procitne, prožře.“⁴² Tento proces je většinou velice aktivní.⁴³ Naproti tomu je třeba říci, že podle Vitebskyho nemusí mít iniciace vždy nutně násilnou formu.⁴⁴

Daleko ucelenější popis iniciace poskytuje Eliade, který si zde dovolím uvést. Podotýkám, že se jedná o kmenové iniciace, které doprovázejí vícero událostí než pouze

---

³⁶ ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 57.

³⁷ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 81.

³⁸ Srov. tamtéž, s. 81-82.

³⁹ Srov. tamtéž, s. 85.

⁴⁰ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 57-58.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 58.

⁴² Tamtéž, s. 59.

⁴³ Srov. tamtéž.

⁴⁴ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 60.

povolání šamana, a během nichž jsou prováděny rituály, které symbolizují adeptovu smrt a jeho zmrtvýchvstání. První fází je období odloučenosti, které symbolizuje pobyt na onom světě, tedy smrt. Adept je při něm postaven na úroveň mrtvých. Během toho je mu tělo a obličej pomazán popelem nebo látkami obsahujícími vápník, aby vypadal jako přízrak. Následně je novic symbolicky pohřben v chrámu nebo k tomu určeným prostorám. Nyní sestupuje do podsvětí. Dále adept ztrácí vědomí díky hypnóze nebo omamnému nápoji. Potom je vystaven různým těžkým zkouškám. Cílem toho všeho je novicovo zapomnění na minulý život. Následující fází je návrat jedince zpátky do vesnice, tedy symbolické zmrtvýchvstání. Tato iniciace je dosti podobná iniciaci budoucího šamana, které obsahuje někdy shodné prvky.⁴⁵

*„Pro budoucího šamana následuje po úvodním duchovním zasvěcení období výuky. Nemoc sama o sobě je druhem výuky a osvícení, při níž se šaman seznamuje s pomocnými duchy.“*⁴⁶ Šaman se primárně učí od duchů, ale není to jediný způsob výuky novice. *„Ačkoliv jádrem šamanského povolání jsou vztahy s duchy, v mnoha šamanských tradicích hrají důležitou roli lidské učitelé.“*⁴⁷ V některých kulturách šaman odchází spíše do osamocení, aby se učil, v jiných zase kombinují přístupy výuky od duchů a od lidských učitelů.⁴⁸ Starší šaman slouží k tomu, aby ochránil novice před zlými duchy v době, kdy se ještě učí.⁴⁹ Lidské učitelé, tedy šamani z fyzického světa, slouží také ke kontrole postupů při seancích,⁵⁰ ale také k tomu, aby novice učili triky, kterými doprovázejí své obřady.⁵¹

1.4.1 Iniciační nemoc

V této podkapitole se zaměřím více na samotnou nemoc, doprovázející iniciaci šamana. Podle Eliadeho je nemoc v podstatě prostředek, který vede k tomu, že se jedinec stane

---

⁴⁵ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 68-69.

⁴⁶ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 59.

⁴⁷ DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 88.

⁴⁸ Srov. tamtéž.

⁴⁹ Srov. LUNA, L. E. *Vegetalismo*, s. 67.

⁵⁰ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 89-90.

⁵¹ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 88-90.

šamanem.⁵² Tvrdí, že „*veškeré extatické zkušenosti, které rozhodují o poslání budoucího šamana, zahrnují tradiční schéma iniciačního obřadu: utrpení, smrt a zmrtvýchvstání. Z tohoto hlediska kterákoliv nemoc jako výraz povolání plní úlohu iniciace, protože utrpení, které vyvolává, odpovídá iniciačním mukám, duševní izolovanosti ‚vyvoleného nemocného‘ a je jakýmsi protějškem rituální samoty iniciačních obřadů; bezprostřední blízkost smrti, kterou nemocný pozná (agónie, bezvědomí atd.) připomíná obraznou symbolickou smrt při většině iniciačních obřadů.*“⁵³ Motivy, které se během nemoci a snů objevují, se liší jednak podle kultur, a jednak podle šamanských technik.⁵⁴

Tato nemoc, která provází šamanismus, ne jenom iniciaci, provází šamana v podstatě celý jeho život. To by mohlo zavádět k tomu označit šamana za duševně nemocného člověka. Obzvláště ve dvacátém století se na toto téma začali badatelé více zaměřovat, tedy na psychologii náboženského prožitku v šamanismu.⁵⁵ To samozřejmě souvisí s rozvojem psychologie.

Podle Richarda Nolla „*až donedávna mnoho vědců věřilo, že šamani trpí chronickým mentálním onemocněním. Takže bizarní prožitky, o nichž hovoří, nejsou nic jiného, než bláznění floridních psychotiků, a ‚primitivní‘ společnost, v níž žijí, je příliš nevědomá, aby rozeznala tuto psychopatologii; namísto toho ji podle nich institucionalizovala do náboženské sociální role.*“⁵⁶ Stav, který šaman během svého extatického transu prožívá, by se dal nazvat šílenstvím, přesněji schizofrenií a hysterií.⁵⁷ Podle Eliadeho se tyto formy psychické lability často spojovaly s arktickým a sibiřským šamanismem, ale šamanismus, jakožto duševní choroba, se převáděl i na šamanismy jiných oblastí.⁵⁸ Šaman i psychotik se pohybují ve dvou sférách. Co je tedy tím, co odděluje duševně nemocného člověka a šamana? Šamanovo „*umění se odvozuje od schopnosti neplést si je.*“⁵⁹ Ale i toto není úplné rozlišení. Schizofrenik taky může vědět, že není v běžném světě, že je jinde. On však s tímto stavem nemůže nic dělat. Noll dále uvádí, že „*klíčový rozdíl je ve vůli: šaman aktivně vyhledává duchy ve vědomě*

---

⁵² Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 49.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 50.

⁵⁵ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 138.

⁵⁶ NOLL, R. *Přítomnost duchů v magii a šílenství*, s. 56.

⁵⁷ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 138.

⁵⁸ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 38.

⁵⁹ NOLL, R. *Přítomnost duchů v magii a šílenství*, s. 57.

*navozeném změněném stavu vědomí, což je jen částková aktivita, protože si musí udržet plnou sociální a pracovní funkčnost.*⁶⁰

Je také důležité upozornit na to, že se šaman, během vykonávání své profese, také sám léčí. Právě ona nemoc tím, že se podvolí přijetí do světa duchů, ustupuje a jeho stav se zlepšuje, což u psychotika není. Když se naučí léčit a ovládat svou nemoc, tak se naučí léčit i nemoci druhých, a to nejen duševní, ale také fyzická onemocnění. Kdyby později přestal vykonávat své povolání, mohla by se choroba vrátit.⁶¹

1.4.2 Pomáhající duchové

Je důležité uvědomit si, že šamanova profese probíhá primárně ve světě duchů. Ne jenom, že šaman pracuje v tomto světě, ale také komunikuje, popřípadě bojuje s určitými duchy, od jiných zase potřebuje pomoc. Šaman jako takový přichází do světa duchů z vnějšku, z běžného světa, i když na rozdíl od normálních lidí má schopnost se tu pohybovat a ovlivňovat ho. A proto, během iniciace získává jakýsi vztah s určitými duchy, kteří ho později budou provázet a pomáhat mu. Nyní se pokusím rozčlenit duchy, se kterými má šaman „důvěrnější“ vztah.

Eliade rozlišuje tyto duchy na několik skupin: domácí, ochranné a pomocné. Rozdíl mezi těmito duchy je v jejich působnosti. Domácí a ochranní hrají důležitou úlohu při získávání šamanových schopností, zatímco pomocní už slouží při samotných seancích. Avšak i po iniciaci provází domácí a ochranní duchové šamana a v určitých situacích mu pomáhají. Taktéž uvádí, že většina těchto duchů má zvířecí podobu.⁶² Dle Eliadem ukázaných rozdílů mezi jednotlivými duchy, bych tyto entity spíše rozdělil na skupinu duchů, které šamana vyvolí a následně mu pomáhají s jeho profesí, a na duchy, které si šaman podmaní a využívá je během seancí. Toto rozdělení je založeno na druhu vztahu, který spolu šaman a nejbližší duchové udržují. Ale stejně tak, jako je šamanismus neucelená a nesystematizovaná duchovní praxe, tak i toto rozlišení není vždy nutné, a

---

⁶⁰ NOLL, R. *Přítomnost duchů v magii a šílenství*, s. 57.

⁶¹ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 38-43.

⁶² Srov. tamtéž, s. 89-93.

jednotlivé rozdíly mezi duchy se mohou více či méně lišit i působnost těchto duchů se může navzájem překrývat.

Daleko lepší rozlišení pomáhajících duchů poskytuje DuBois. Podle něj jednotlivé druhy pomáhajících duchů rozlišují na duchy ochránců a duchy pomocníků. Duch ochránce je šamanův hlavní duch, který ho provází a stráží celý jeho aktivní život. Postavení tohoto ducha v šamanově životě je nejvýznamnější ze všech duchů, díky němu šaman získává své schopnosti, a také je schopen odolat útoku ze strany nepřátelských duchů. Naproti tomu duch pomocník má daleko menší postavení, pomáhá mu jenom v určitých situacích a při určitých úkolech, které si žádají duchovu pomoc. Obě tyto skupiny jde ještě dále rozdělit na antropomorfní a zoomorfní duchy. Antropomorfní duchové se přetělují do podoby lidí a zoomorfní na sebe berou podobu zvířat. Ale i toto neplatí vždy, někteří duchové na sebe berou podoby jak lidí, tak i zvířat, nebo jejich různé kombinace.⁶³ Někteří duchové zase mají úplně jiné podobu, například „*nemoc, hvězdu či horu*.“⁶⁴

Někteří duchové také mohou sloužit k prostému cestování šamana v duchovním světě. Jiní duchové, kteří pomáhají šamanovi, se mohou naopak stát jeho integrální součástí, a jejich vlastnosti se navzájem propojí do jediné bytosti. Jindy zase šamani navazují s těmito duchy milostné vztahy, a tím od nich získávají sílu. Nebo existují duchové, kteří jsou součástí určitých nástrojů, a manipulace s tímto nástrojem je vlastně manipulací s tímto duchem.⁶⁵

---

⁶³ Srov. DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*, s. 92.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 66-69.

2 Iniciace šamana napříč světem

Na tomto místě se budu věnovat iniciaci šamanů ve světě. Rozhodl jsem se, že vyberu tři světadíly, a na nich určitou společnost se šamanskou tradicí. Zaměřil jsem se na Asii, Severní Ameriku a Jižní Ameriku. Etnika a společnosti, které jsem vybral, neberte jako referenční v tom smyslu, že nejvíce vystihují daný kontinent. Některé mohou daný typ šamanismu vystihovat, jiné nikoliv. Například vegetalisty v Jižní Americe jsem zvolil z toho důvodu, že se jistým způsobem vymykají tradičnímu šamanismu této oblasti. Podle mne je také důležité si uvědomit, že vzhledem k rozmanitosti šamanismu nejde vybrat jednoznačně kmen, který by vystihoval všechna společenství daného světadílu, která vyznávají šamanismus.

2.1 Asie - Sibiř

Na tomto kontinentě jsem zvolil sibiřský šamanismu, jelikož už jméno toho náboženství pochází z této oblasti, a tak se mi zdálo adekvátní začít několika etniky ze Sibiře. Někdy je Sibiř považovaná za kolébku šamanismu.⁶⁶ Zvolil jsem, i vzhledem k dostupnosti materiálů, Jakuty, Burjaty a Evenky. Primárně zde vycházím z Eliadeho obsáhlé studie o šamanismu a potom z informací, které nasbíral Xenofontov během svého rozsáhlého výzkumu této oblasti. Jen bych rád podotkl, že sám Xenofontov byl etnicky jakutského původu.⁶⁷

Ještě bych rád zmínil pár informací o sibiřském šamanismu. Profese šamana byla většinou „*dědičná funkce, ale svým způsobem jen zdánlivě, neboť to byl vždy dar bohů či duchů.*“⁶⁸ Dovedností sibiřských šamanů je navozování transu, stejně jako u jiných šamanů. Někdy se k tomuto transu dopomohlo pomocnými látkami, jako byli například muchomůrky červené, tabák a alkohol.⁶⁹ Na Sibiři existují dva základní druhy šamanů. Jsou to tzv. bílí a černí šamani. Nejedná se, jak by se mohlo na první pohled zdát, o

---

⁶⁶ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 187.

⁶⁷ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 11.

⁶⁸ ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 189.

⁶⁹ Srov. *tamtéž*.

klasickou dichotomií dobrého a zlého šamana. Zde se jedná o rozdíl v tom, s jakým druhem duchů pracují, a vzhledem ke kosmologii, do jakého světa během svého transu cestují. Bílí šamani komunikují s nebeskými duchy, tedy duchy horních světů, a v těchto světech se také pohybují. Z těchto horních světů pocházejí „dobré“ věci, takže náplní jejich práce je v podstatě prosba k nebeským duchům, aby jim zachovali přízeň a sesílali k nim „dobré“ věci.⁷⁰ Zastávají funkci kněží. Naopak černí šamani spolupracují s podzemními duchy, duchy dolních světů, a jejich duchovní pohyb je těmito světy podmíněn. Z dolních světů pocházejí mimo jiné nemoci a zlí duchové škodící lidem. Černí šamani cestují do dolních světů a promlouvají, popřípadě i bojují, s duchy, snaží se najít příčinu nemoci a odstranit ji. Černí šamani plní hlavně funkci léčitelů.⁷¹ Eliade tvrdí, že určit jednoznačně, se kterými duchy šaman pracuje, není jednoduché. Někteří šamani dokonce ani nejsou vyhranění a mohou se pohybovat v obou sférách a spolupracovat s oběma druhy duchů.⁷² Bílí šamani jsou spojováni hlavně s klanovým šamanismem.⁷³ Pokud bychom se měli vrátit k dichotomii dobrého a zlého šamana, pak by už z povahy povolání bílého šamana bylo daleko obtížnější být zlým šamanem škodícím lidem. Naopak u černého šamana, ačkoliv primárně pomáhá lidem, a je tedy dobrý, je daleko jednodušší, aby se stal zlým šamanem. Škodící šamani se tedy převážně stávali z těchto černých šamanů. Také se šamani někdy dělili podle toho, na co se specializovali. „V jednom společenství či tábořišti mohlo žít i více typů šamanů, kteří zastávali odlišné funkce. Jedni se zabývali léčitelstvím, druzí stopováním zvěře, další odháněním zlých duchů nebo kontakty s mrtvými.“⁷⁴ Vitebsky právě v těchto šamanských specializacích vidí rozdíl mezi žijícími šamany a ideálními šamany religionistických studií,⁷⁵ protože ti se neshodují s praxí v jednotlivých kulturách.⁷⁶

---

⁷⁰ Zde mě napadá jistá analogie s křesťanskou modlitbou, kdy se kněží modlí k nebeskému otci, tedy nebeskému duchu, za jeho milost a pomoc.

⁷¹ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibirští šamani a jejich ústní tradice*, s. 145-151.

⁷² Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 168-171.

⁷³ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 35.

⁷⁴ Tamtéž, s. 34.

⁷⁵ Měl na mysli Eliadeho.

⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 34-35.

2.1.1 Jakuti

Mezi Jakuty není šamanská profese a nadání k ní dědičné, ale ochranný duch se po šamanově smrti může vtělit do některého dalšího člena rodiny. Pokud dojde k vybrání budoucího šamana ochranným duchem, nastane u novice výrazná změna chování.⁷⁷ Začne být přemýšlivý, duchem nepřítomný, častěji spí, zdají se mu zvláštní sny prorocké povahy, uchyluje se často do samoty a občas propadá záchvatům.⁷⁸ Při záchvatech propadá hysterickému zpěvu, během nichž je posedlý duchy.⁷⁹ Podle Xenofontova dochází k tomuto úvodnímu pomatení někdy mezi sedmým a devátým rokem, ale není to pravidlo, může k němu dojít až v dospělosti. Během této doby se jedinec musí vyvarovat všeho nečistého.⁸⁰ „*Nemoc trvá tři až sedm roků.*“⁸¹ Například v roce 1925 ještě žil šaman Taappyna Uola, který propadl šílenství v pětadvaceti letech a jeho nemoc se táhla tři roky. Tento šaman měl syna, který se také stal šamanem. Ale sám Taappyna získal tuto schopnost od svého mrtvého předka z matčiny strany.⁸² To koresponduje s výpovědí jiného informátora, že v případě existence potomstva, „*dává šamanův duch přednost příbuzným z matčiny strany.*“⁸³ V době života šamana Taappyna žil jiný šaman, který se stal šamanem, ačkoliv neměl v příbuzenstvu žádného šamana, alespoň o žádném nevěděl.⁸⁴ Po vypuknutí šílenství je zavolán starší šaman, který začne novice, pokud v něm uvidí budoucího šamana, zasvěcovat a vyučovat ve znalosti světa duchů.⁸⁵ Novice se povede zasvětit pouze šamanovi, který je mocnější než on. Pokud není mocnější, tak se mu to nepovede, a adept trpí nemocí a šílenstvím dál.⁸⁶ Nabízí se otázka, jak tedy zasvětit šamana, který je mocnější než jakýkoliv žijící šaman. V takovém případě, podle některých informací, dochází k zasvěcení pouze ze strany ochranného ducha tzv. „*zvířecí matky*“.⁸⁷ Eliade vychází taktéž z informací sebraných Xenofontovem od jakutského informátora Gavriila Alexejeva, nazývá tohoto

---

⁷⁷ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 33.

⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 51.

⁷⁹ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 45.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 42.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Srov. tamtéž, s. 49-52.

⁸³ Tamtéž, s. 46.

⁸⁴ Srov. tamtéž, s. 49-50.

⁸⁵ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 33.

⁸⁶ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 54-55.

⁸⁷ Srov. tamtéž, s. 49.

ochranného ducha Dravcem-matkou nebo také Ptákem-matkou.⁸⁸ Tato „zvířecí matka“ má u kangalašských Jakutů podobu ptáka se železným zobákem, dlouhými drápy a dlouhým ocasem. Šaman tohoto ptáka uvidí pouze dvakrát za život. Při zasvěcování, kdy se podílí na jeho učení, a při své smrti, kdy je tento duch předzvěstí blížícího se konce.⁸⁹ Zde je také vidět symbolika, kdy ochranný duch provází šamana celý jeho duchovní život, od začátku, tedy zasvěcení, do jeho konce, a jelikož v této tradici je šaman šamanem do konce fyzického života, tak je tento konec spojen se šamanovou smrtí. Podle některých legend se šaman setká s tímto duchem během svého duchovního života ještě jednou, a to při zrození své duše. Šamanova duše se prý rodí na ohromném modřínu daleko na severu. Tento strom má na všech větvích hnízda, do nichž „zvířecí matka“ snáší vejce, z kterých se líhnou duše šamanů. Podle toho, na které větvi se zrodí, je šaman silný a vážený. Nejsilnější šamani se rodí na vrcholku stromu, naopak nejslabší se rodí úplně dole.⁹⁰ Tento strom, na kterém se šamani rodí, je vesmírný, nebo také kosmický, strom. Jedná se o osu světa, axis mundi, který propojuje všechny tři světy, nebe, zemi a podsvětí.⁹¹ Tento prvek je společný snad všem sibiřským etnikům a mnoha dalším kulturám ve světě. U Jakutů z povodí Viljuje má „zvířecí matka“ většinou podobu býka, někdy losa, popřípadě medvěda.⁹² Eliade uvádí u jakutských šamanů několik dalších ochranných duchů. Slabí šamani mají prý za svou „zvířecí matku“ psa, někteří zase vlka a jiní zase hříbě.⁹³ Někteří šamani mají schopnost se proměnit do podoby tohoto zvířete, zvláště je to patrné u šamanů, kteří mají ochranného ducha býka.⁹⁴

Ohledně genderového rozdělení povolání šamana mezi Jakuty, se většinou jedná o muže. To souvisí s požadavky, které jsou v této oblasti kladeny na šamany. „*U sibiřských kultur je vyžadována větší emociální a fyzická síla.*“⁹⁵ I přesto je doloženo, že u Jakutů působily šamanky, sice řídce, ale přesto působily.⁹⁶

---

⁸⁸ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 51-52.

⁸⁹ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 48.

⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 57.

⁹¹ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 74.

⁹² Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 63-64.

⁹³ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 90.

⁹⁴ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 70-77.

⁹⁵ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 54.

⁹⁶ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 53.

Další částí iniciace je fáze utrpení, symbolizující šamanovu smrt. Ta probíhá tak, že šaman prochází obřadem rozkouskování těla, tzv. *ettenie*. Budoucí šaman leží v bezvědomí ve své jurtě obvykle kolem tří dnů. Někdy rituál probíhá pod širým nebem. Během této doby nepije a nejí. Podle některých informátorů má část hlavy omotanou bílým provazem a kousky látky, který se musí každý den měnit.⁹⁷ V této době může mít u svého lůžka pouze jedinou osobu, a to většinou neposkvrněného mladíka, tedy panice, popřípadě v některých případech dívku, pannu. Během bezvědomí je novicovi rozkouskováno jeho tělo, tedy tělo ve světě duchů. Toto rozkouskování provádí většinou adeptova „zvířecí matka“, podle některých dochovaných informací tento obřad provádějí duchové zemřelých šamanů, kteří byli jeho předky. Čekateli je z těla odstraněno maso, které se dá vařit a péct. Toto maso je rozděleno mezi démony a duchy, kteří způsobují nemoci a různé jiné tragédie. Podle toho, kteří duchové a démoni jeho maso sní, tedy na které vyjde, ty bude moci šaman zařikávat a léčit nemoci, které způsobují. Potom jsou mu přepočítány kosti v těle, počítá se 8 dutých kostí a lebka. Nyní se různé výpovědi shromážděné Xenofontovem rozcházejí dvěma protichůdnými směry. Jedni tvrdí, že za každou kost, kterou adept má, musí zemřít člen jeho příbuzenstva, aby se mohl stát šamanem. Druzí naopak tvrdí, že za každou kost, která budoucímu šamanovi chybí, musí někdo z jeho příbuzných zemřít. Faktem zůstává, že dost často je šamanovo zasvěcení vykoupeno obětí, kdy jsou jeho kosti vyměněny za život jeho příbuzných. Pokud by adept odmítl stát se šamanem, pravděpodobně by byl zasažen nějakou nemocí popřípadě jiným postižením. Vypráví se, že někteří velcí šamani, proto aby se stali šamany, museli obětovat celé svoje příbuzenstvo.⁹⁸ Následně po přepočítání kostí je novicovi složena kostra zpátky, obalena novým masem a je mu dovoleno se vrátit do běžného světa.⁹⁹

Obřad rozkouskování zakouší šamani vícekrát za život, podle některých informací velmi dobří projdou tímto i třikrát za život.¹⁰⁰ Špatní šamani projdou obřadem pouze jednou. „Říká se, že se duch výjimečných a vzácných šamanů po smrti rodí znovu. O

---

⁹⁷ Zajímavá je podobnost bílého provazu a látky s natíráním obličeje bílou barvou při kmenové iniciaci.

⁹⁸ Zde se mi nabízí úvaha, jestli ti velcí šamani se velkými stali díky dispozici, že měli tolik kostí (tedy těch kostí, za které byly vyměněny životy příbuzných) anebo tím, že se rozhodli obětovat tolik životů ve prospěch svého povolání. To samozřejmě potřebuje velkou dávku odhodlání a morální síly.

⁹⁹ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 42-66.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 53.

*těch nejlepších se tvrdí, že oživnou třikrát.*¹⁰¹ U těchto největších šamanů se už nejedná pouze o symbolickou smrt a zmrtvýchvstání během jednoho fyzického života, ale o reálnou smrt a následnou reinkarnaci do různých těl, která se nemusí ani zrodit do toho samého kmene. Někteří šamani se postupně rodili mezi různými etniky.¹⁰²

Během obřadu rozkouskování u Jakutů provází šamana vždy „zvířecí matka“ někdy i starší šaman, to v případě, že ho tento šaman zasvěcuje. „Zvířecí matka“ bere novicovu duši do světa duchů, zde mu předává znalosti¹⁰³ a ochraňuje ji před případnými zlými duchy. Spolu s ní doprovází adeptovu duši i starší šaman, který ho taktéž učí. Zasvěčující šaman musí mít znalost o tom, na které větvi se zrodila šamanova duše.¹⁰⁴ Šaman, který doprovází novice, musí mít větší znalosti, aby mohl dostát svého úkolu zasvěcovatele. To souvisí s výpověďmi, že šamana může zasvětit pouze mocnější šaman než je on sám. Starší šaman zde působí jako průvodce z běžného světa do světa duchů. Slouží při tom nejen jako průvodce, ale také jako ochránce i učitel. Na této extatické pouti si adept osvojuje znalosti o tomto světě a jak s ním pracovat, tedy jak provozovat své povolání. Také od staršího šamana získá šamanský oděv a buben, pokud byla iniciace úspěšná.¹⁰⁵ Samotné zasvěcení probíhá v obou světech, v našem světě dochází k iniciaci ze strany staršího šamana,¹⁰⁶ a ve světě duchů ze strany „zvířecí matky“. A jako se veškeré šamanovi úkony projevují v obou světech, tak i jeho zasvěcení je propojeno na obou úrovních. Tím, že adept přežije tyto stavy, naučí se tím, jak se vyléčit, a zároveň získá schopnost léčit ostatní.

Zasvěcovací rituál u Jakutů je více zaměřen do světa duchů než na vnější formu. Při šamanově iniciaci jsou přítomni většinou jen starší šaman a neposkvrněný adolescent, který se stará o adepta v době jeho „duševní nepřítomnosti“. Zasvěcovací rituál tedy není vždy veřejný a jeho náležitosti jsou spíše individuální. Podle jiných informací je při zasvěcování přítomno více osob. Po zasvěcení ve světě duchů a po návratu do všedního světa vezme starší šaman adepta na kopec, kde mu předává již zmíněný šamanský oděv, buben a také hůl. Dále je obětováno zvíře a jeho krev je potřísněn

---

¹⁰¹ Tamtéž, s. 61.

¹⁰² Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 58-61.

¹⁰³ To je symbolizováno předáváním šamanova masa duchům a démonům, při kterém šaman získává své schopnosti.

¹⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 44-57.

¹⁰⁵ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 112-113

¹⁰⁶ Ale zasvěcení ze strany lidského učitele není tak důležité a nutné, jak jsem již ukázal, tak jako zasvěcení ve světě duchů.

šamanský oděv, který si novic před tím oblékl. Při tomto rituálu je přítomno devět paniců po adeptomě pravici, a devět panen po levici. Pak je maso obětovaného zvířete snědno účastníky rituálu.¹⁰⁷ Ale i tento rituál, je podle všeho přístupný kromě šamanů pouze neposkvrněným účastníkům.

Šaman získává, kromě svých schopností, také pomocné duchy a zbraně na obranu před jinými šamany a duchy. U Jakutů je zjevný rozdíl mezi ochrannými a pomocnými duchy.¹⁰⁸ Zatímco o ochranných duchách bylo psáno už výše, nyní se zaměřím trochu na pomocné duchy. Na rozdíl od ochranného ducha, kterého má každý šaman jen jednoho, tak pomocných může mít několik. Dosti často se u šamanů jako pomocný duch objevuje dvojice psů, kteří ho stráží, nebo na jeho rozkaz útočí. Někdy mají šamani k dispozici vlka nebo medvěda. Velcí šamani disponují i více zvířaty než jen jedním. Tito duchové jsou většinou neviditelní. Další pomůckou na ochranu, kterou šamani používají, jsou nastražené samostřily. Jedná se samozřejmě o kouzelné samostřily, které pokud kolem nich projde jiný šaman, tak na něj vystřelí kouzelný šíp, který pokud ho zasáhne, tak šaman umře.¹⁰⁹

Co se týče rozlišení bílých a černých šamanů u Jakutů, není jejich oddělení nijak striktní. Některé zdroje uvádí, že jeden a tentýž šaman je schopný zařikávat horní i spodní duchy.¹¹⁰ Podle některých pověstí po tom, co se šamanova duše vylíhne v hnízdě, je ptákem svěřena do péče d'áblici, která ho uloží do železné kolébky a krmí ho dokud neodroste.¹¹¹ Tato pověst symbolizuje předání moci od obou druhů duchů. Podle jiné legendy z jiné části: „*O dolních šamanech se říká, že u dolních běsů vyrůstali ve zvláštních kolébkách a potravu že dostávali dudlíkem; duše horních šamanů prý rostou v hnízdě jako ptáci.*“¹¹² Je vidět, že u Jakutů opravdu není jasně rozlišen dualismus bílých a černých šamanů.

---

¹⁰⁷ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 112-113.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 90.

¹⁰⁹ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 63-69.

¹¹⁰ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 168.

¹¹¹ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 57.

¹¹² Tamtéž, s. 68.

2.1.2 Burjati

Burjati jsou etnikum velmi blízké Jakutům. Ačkoliv šamanismus je u nich v jistých prvcích podobný, jsou tu jisté rozdíly, které se budu snažit vyzvednout. V burjatské tradici je šamanismus většinou dědičný, v obou liniích, tedy otcovské i mateřské, ale může dojít k vyvolení ze světa duchů nebo ke spontánní volbě. Po zvolení se jedinec začíná chovat podivně, podobně jako Jakutů. Vyvolení je provázeno sny, které způsobují duchové předků budoucího šamana. Toto období probíhá podobně jako u Jakutů. Ke zvolení dochází kolem třináctého roku života adepta. Podle informací se většinou jedná o mladíky, kteří jsou vybráni.¹¹³ Zelený se v této souvislosti zmiňuje o tom, že výraz *udagan* je burjatským výrazem pro šamanku,¹¹⁴ proto usuzuji, že i zde mohou být šamanem ženy. Následně je jedinec zasvěcen a vzdělán od starších šamanů a starců, a to i v případě, že byl vybrán spontánně.¹¹⁵ „Šamanovo povolání je závazné a nejde se mu vyhnout.“¹¹⁶ Během učení od starších šamanů si jedinec osvojuje znalosti mytologie, genealogie a tradic svého klanu, a také znalosti šamanů.¹¹⁷

Budoucí šaman, stejně jako u Jakutů, je zprvu dlouho nemocen. Zatímco je v bezvědomí, přistupují k němu duchové předků, kteří ho přesvědčují, a poskytují mu poučení o povolání šamana. Taktéž ho trýzní a odřezávají nožem maso z kostry, které potom vaří, tím ho připravují, aby mohl vykonávat toto povolání. Následně maso přiloží zpátky, a tím šaman získal v podstatě nové tělo.¹¹⁸ Podle jiných informací je při cestě, na kterou ho vezmou duchové předků, doveden k bohům Středu světa,¹¹⁹ kde se po předání šamanských zkušeností setká a naváže milostný vztah s jedním z ženských duchů a přijme ji za duchovní manželku, která ho zasvětila do povolání šamana.¹²⁰ Ochranný duch u Burjatů slouží k tomu, aby se do jeho podoby šaman mohl proměnit, a také je jeho alter egem, které mu pomáhá v boji.¹²¹ V bezvědomí je šaman většinou

---

¹¹³ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 34-35.

¹¹⁴ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 190.

¹¹⁵ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 34-35.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 35.

¹¹⁷ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 190.

¹¹⁸ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 78-79.

¹¹⁹ Jedná se o božstvo, jemuž oběťují jenom šamani.

¹²⁰ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 81-82.

¹²¹ Srov. tamtéž, s. 93.

týden. Během této doby se muži z jeho rodiny sejdou a zpívají, a tím vzývají duchy.¹²² Tato část iniciace symbolizuje adeptovu smrt a následné zmrtvýchvstání. Jedná se o rituál rozkouskování téměř shodný s jakutským rituálem. A právě tato část je skutečným zasvěcením šamana. Stejně jako u Jakutů, tak i u Burjatů se někdy objevuje oběť, kterou musí šaman přinést v podobě svých příbuzných, ale je spojována s černými šamany.¹²³

Po tomto extatické zážitku následuje veřejné zasvěcení šamana. Tato iniciace následuje několik let po prvních extatických zkušenostech. Během těch několika let se novic vzdělává v budoucí profesi od starších šamanů, hlavně od svého šamana-otce, který ho bude i veřejně zasvěcovat. Tento veřejný rituál je poměrně dobře dochovaný, což souvisí samozřejmě s tím, že je přístupný i obyčejným lidem. Během rituálu se často používá alkoholický nápoj *tarasun*, který slouží jako oběť a který účastníci také popíjejí. Před iniciačním rituálem proběhne očistný obřad, který se dvakrát až devětkrát opakuje. Tento obřad vykonávají šaman-otec a devět mladíků, kteří se nazývají šamanovi synové. Ti přinesou vodu ze tří pramenů, a také několik mladých bříz. Voda se pak převaží s bylinami, s trochou krve a chlupů kozlíka, který je při této události obětován. Tímto výluhem šaman-otec a jeho synové potřou adeptovi záda. Adept je potírán pomocí koštěte vyrobeného z bříz. Během toho šaman-otec vzývá adeptovi předky a provádí úlitby *tarasunem*. Adept potom pronese přísahy. Tento očistný rituál se může několikrát opakovat v případě, že se adept poskvrní.¹²⁴ Po určitém čase od očištění probíhá první iniciační rituál. Adept se s šamanem-otcem a šamanovými syny odebere do chýše, kde se nějaký čas postí. V předvečer se pak vydají, tedy bez adepta, do lesa pro břízy, které jsou důležitou součástí rituálu. Ráno jsou břízy rozestavěny podle určitého vzorce kolem chýše. První bříza se postaví už v jurtě a další kolem ní. Pod první břízu se položí obětiny a *tarasun*, a na břízu jsou přivázány stuhy určitých barev. K dalším břízám jsou přivázány různé provazy, kůže a jiné předměty. Jsou také vztyčeny kůly, ke kterým jsou přivázány obětní zvířata. Potom jsou posvěceny nástroje a začíná obětování *tarasunu* různým božstvům, jsou obětovány zvířata a jiné obětiny. Během toho jsou zpívány písně. Někdy je i rituálně vynášen budoucí šaman z jurty. Šaman-otec vyšplhá na břízu v chýši a adept potom na další, která stojí venku před jurtou. To symbolizuje šamanovu cestu do nebe, kterou už vykonal ve světě duchů. Po

---

¹²² Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 78-80.

¹²³ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 79.

¹²⁴ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 114.

obětech bohům následuje společná hostina všech zúčastněných i přihlížejících. Tomuto rituálu přihlíží často celé společenství. Také náklady na obřady jsou hrazeny z majetku celého společenství.¹²⁵ V tomto obřadu je osoba šamana-otce symbolickým zastoupením Nejvyššího nebeského boha, od kterého se adeptovi dostalo zasvěcení během iniciačního extatického snu.¹²⁶ Tento iniciační obřad dosti připomíná slavnosti pořádané na počest svatby. Rituál symbolizuje svatbu s ochranným duchem, která taktéž už proběhla ve světě duchů.¹²⁷ Podobně i strom zasazený v jurtě odkazuje ke svatebním oslavám, protože je zvykem, že příbuzní zasadí strom pro nový manželský pár.¹²⁸ Dalo by se říci, že veřejné rituály zrcadlí události, ke kterým už došlo v druhém světě a které už šaman zakusil, a jsou tak zprostředkovány i ostatním členům společenství.

Dualismus bílých a černých šamanů je u Burjatů zcela zřejmý. Bílí šamani spolupracují s bohy, zatímco černí s duchy. Liší se už na první pohled podle barev oděvu, který nosí. Bílí šamani nosí bílý oděv a černí zase černý oděv. Taktéž božstva jsou jasně rozlišena v tom, kdo kterým slouží.¹²⁹ Tento dualismus se projevuje i v iniciaci. Budoucí šamani se liší tím, na kterou světovou stranu odnášejí duchové předků jejich duše. Jestliže se adept má stát bílým šaman, jeho duše je odnesena na západ. Zatímco když černým, tak na východ.¹³⁰ Také při veřejném iniciačním rituálu jsou na bříze uvázány stuhy podle toho, jaký se zasvěcuje šaman. Jestliže bude novic bílým šamanem, rozvěsí se bílé a modré stuhy, a pakliže černým, jsou to červené a žluté stužky. Ale jestliže bude sloužit všem duchům, jsou pověšeny všechny čtyři barvy stuh.¹³¹

---

¹²⁵ Srov. tamtéž, s. 113-117.

¹²⁶ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 191.

¹²⁷ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 81-83.

¹²⁸ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 190.

¹²⁹ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 168-170.

¹³⁰ Srov. tamtéž, s. 35.

¹³¹ Srov. tamtéž, s. 115.

2.1.3 Evenkové

Další sibiřské etnikum, podobné předchozím dvěma. Jak již bylo dříve uvedeno, z jejich jazyka pochází slovo šaman. Toto etniku je předchozím dvěma velmi podobné a jejich tradice jsou značně propojeny, proto i prvky v ní obsaženy se prolínají.

V evenské šamanské tradici jsou dvě velké skupiny šamanů, a podle toho, do které jedinec patří, se odvíjí i to, jak získal své schopnosti. Jsou tu jednak šamani, kteří patří ke klanu, kde jsou jejich schopnosti dědičné a dědí se ob generaci, tedy z děda na vnuka. Druhou skupinu tvoří šamani mimo klan, tedy nezávislí, u kterých pravidla o předávání nejsou.¹³² Stejně jako u předchozích etnik i zde novic dlouho trpí nemocí, při níž trpí záchvaty a pomatením. Věk, ve kterém dochází k prvním zážitkům, se může lišit, zdroje uvádí kolem 14 let.¹³³ O tom, jestli se adept může stát šamanem, rozhoduje komunita a starší šaman na základě toho, jak se projevuje šamanova nemoc a jeho sny. Musí tedy podstupovat iniciační zkoušku. Po první extatické zkušenosti začíná učení se od starších šamanů.¹³⁴ Podle jiných zdrojů, z informací o jednom evenském šamanovi, došlo k vybrání od staršího šamana z jejich vesnice už v sedmi letech. Starší šaman ho zvolil, protože v něm rozeznal potenciál stát se budoucím šamanem, a později ho učil.¹³⁵ Tímto způsobem si vybírali své následovníky tunguzští šamani, taktéž Evenkové. Zvolili si malého chlapce, kterého vychovávali, ale když ve starším věku nebyl schopen zastávat profesi šamana, tak se ho zřekli.¹³⁶

Později následuje obřad rozkouskování, při němž je mu tělo rozsekáno a krev vypita jeho mrtvými předky. Maso je uvařeno v kotli.¹³⁷ Podle jiné výpovědi je novicovo tělo podrobena mučení, následně je rozsekáno. Jsou odděleny kosti a maso, maso je zasyrova snědno předky a jsou mu přepočítány kosti. Jestliže nemá všechny kosti, nemůže se adept stát šamanem. Po tomto rituálu v duchovním světě, se jedinec stává šamanem.¹³⁸ Toto zasvěcení je, dle některých svědectví, provázeno „zvířecí

---

¹³² Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 34.

¹³³ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 80.

¹³⁴ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 34.

¹³⁵ Srov. BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge*, s. 9-11.

¹³⁶ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 193.

¹³⁷ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 56.

¹³⁸ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 80-81.

matkou“, nejčastěji na sebe beroucí podobu soba,¹³⁹ někdy taktéž podobu kamzíka nebo medvěda.¹⁴⁰ Také se, v roli „zvířecí matky“, objevuje orlice, která adepta vychovává v hnízdě na stromu světa, a k rozkouskování těla může docházet od duchů zvířecí podoby.¹⁴¹ Jako pomocný duch, jehož podobu na sebe symbolicky někdy bere šaman během seancí, se objevuje had.¹⁴² Taktéž se had objevuje během iniciačních vizí jako průvodce novice v duchovním světě.¹⁴³ Další symbol, který se při zasvěcování objevuje, je posvátný šamanský strom, na kterém jsou hnízda, kde se šamani rodí.¹⁴⁴

Po extatických zážitcích následuje zasvěcování ze strany starších šamanů, kteří mu poskytnou vzdělání. Potom následuje formální zasvěcení rituálem, který je velmi podobný burjatskému rituálu a který od nich pravděpodobně převzali. Je vztyčeno několik poražených stromů, které jsou uzpůsobeny tak, aby se po nich dalo šplhat. Dále jsou propojeny různými provázky a stuhami, které symbolizují cestu pro duchy. Během tohoto obřadu provází novice starý šaman, který pronáší modlitby k duchům. Jako důkaz svého vyvolení popisuje novic zážitky starším, kteří rozhodují o jejich pravosti. Po tom každý večer vyšplhá adept na vztyčené stromy a nějakou dobu tam zůstane. Tento výstup je symbolickou cestou do nebe při duchovním zasvěcení. To se opakuje tři až devět dní. Po úspěšném zasvěcení jsou provedeny oběti duchům předků.¹⁴⁵

U Evenků není nijak rozlišeno bílé a černé šamanství a šamani mohou sloužit oběma druhům duchů, ale liší se tím, kdy jsou tyto rituály prováděny. Ve dne se slouží duchům horního světa, zatímco v noci duchům spodního světa.¹⁴⁶

2.1.4 Srovnání

Nyní se pokusím částečně porovnat jednotlivé náboženské projevy a iniciace zmíněných etnik. Všem těmto etnikům je vlastní přítomnost rituálu rozkouskování, kteří provádějí

---

¹³⁹ Srov. tamtéž, s. 64.

¹⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 50.

¹⁴¹ Srov. BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge*, s. 55-75.

¹⁴² Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 92.

¹⁴³ Srov. BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge*, s. 41-54.

¹⁴⁴ Srov. XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*, s. 81.

¹⁴⁵ Srov. ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*, s. 110-112.

¹⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 168.

duchové, jakožto zasvěcení v jejich světě. Taktéž přítomnost symbolu stromu, který odkazuje ke středu světa, kde jsou šamani vychováni, popřípadě zasvěcení. Právě výstup na tento strom je skutečným zasvěcením šamana a jeho zopakování při veřejném rituálu je pouze formální záležitostí pro uznání šamana komunitou.

Z výše uvedených informací se zdá, že povolání šamana je u Jakutů zaměřeno méně sociálně, tedy nedbá až tolik na vnější formu, která je mnohdy důležitější pro přihlížející než pro samotné zúčastněné. Inicie neprobíhá veřejně, ale jsou u něj přítomni většinou jen určití jedinci, tedy zasvěcující šaman a další neposkvrněný člověk, který se o adepta stará. I v duchovním světě probíhá iniciace více ze strany zoomorfních duchů. Z toho odvozují, že jakutská varianta šamanismu je zaměřena více individuálně.

Naproti tomu burjatská varianta šamanismu je zaměřena silně sociálně. Jejich iniciační rituály jsou veřejné. Jsou také hrazené z peněz celého společenství.¹⁴⁷ Také propracovanost jejich rituálů odkazuje na větší důraz na vnější formu, která slouží k přesnějšímu symbolickému vyjádření již jednou prožitých situací ve světě duchů, kterou jsou pouze zprostředkovány společenství, které samozřejmě nemůže vidět duchovní svět, který je vzorem pro jejich rituály.

Evenská tradice jeví jisté výrazné podobnosti s oběma předchozími, nese společné rysy obou. Oproti Jakutům v ní má větší slovo komunita, stejně jako u Burjatů. V duchovním světě při iniciaci dochází ke komunikaci s duchy jeho předků, od nichž získává i vzdělání. Na druhou stranu se také objevují duchové zvířat, které zastávají roli průvodců a ochránců, což je zase podobné jakutské variantě šamanismu. Vnější podoba veřejného rituálu zasvěcení, který, jak už bylo řečeno, pravděpodobně převzali od Burjatů, odkazuje na vyšší sociální charakter povolání, a tedy vyšší stupeň propojenosti se společenstvím. Ale naproti tomu, se stejně jako u Jakutů je přítomen duch „zvířecí matky“, a taktéž počítání kostí během obřadu rozkouskování.

---

¹⁴⁷ U Jakutů je zasvěcující šaman přivolán rodinou adepta, takže šaman je také placen rodinou.

2.2 Severní Amerika

V této podkapitole se zaměřím na šamanismus v Severní Americe a na to, jak se zde jedinci stávají šamany. Vybral jsem pouze jedno etnikum, a to Siouxe, přesněji Lakoty. Jako ústřední prameny jsem použil životopisy dvou svatých mužů, jak šamany nazývají. V první řadě je to Černý jelen z kmene Oglala a dále Sedící býk z dalšího lakotského kmene Hunkpapů. Důraz kladu na hlavně na životopis Černého jelena, který je vzhledem k mému tématu obsáhlejší a kompletnější, byl zaznamenán kolem roku 1930.

Ještě před samotnými rituály a iniciací u Lakotů, se zmíním celkově o iniciačních rituálech u severoamerických prérijních indiánů. Téměř u všech prérijních indiánských kmenů je typickým iniciačním prvkem tzv. hledání vize. Tato iniciace je používána u většiny mladíků v období dospívání, kdy se jedinec vydává do divočiny, a po určité době strádání a utrpení k němu přichází jeho budoucí duch-ochránce, který ho bude později provázet celý jeho život.¹⁴⁸ „V indiánských náboženstvích je hledání vizí příležitostí pro přímé spojení s nadpřirozenem.“¹⁴⁹ Ještě před samotným odchodem do divočiny docházelo k očistným rituálům v potní lázni.¹⁵⁰ Mladíci mohli i opakovaně odcházet hledat vize, a tím rozšiřovat počet duchů, kteří k němu přistoupili.¹⁵¹ Áke Hultkrantz se zmiňuje o tom, že většinou je tato iniciace doménou mužů, ale Zelený píše, že i dívky mají možnost v některých kmenech podstoupit hledání vize.¹⁵² V čem tedy je rozdíl mezi šamany, popřípadě kouzelníky, a běžnými lidmi. Podle Zeleného, šamanismus v Severní Americe „patří mezi schopnosti a znalosti každého mužského člena komunity.“¹⁵³ Rozdíly mezi běžnými muži a šamany nebyly zřejmé, ačkoliv šaman měl většinou více pomocných duchů.¹⁵⁴ Hultkrantz dodává, že rozdíl je v počtu duchů, které jedinec vlastní, ale důležité, že šaman¹⁵⁵ je nevyužívá pouze pro vlastní potřebu, ale hlavně k léčení ostatních členů společenství a také, že šaman je opakovaně

---

¹⁴⁸ Srov. HULTKRANTZ, Á. *Domorodá náboženství Severní Ameriky*, s. 39.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 182.

¹⁵¹ Srov. HULTKRANTZ, Á. *Domorodá náboženství Severní Ameriky*, s. 40.

¹⁵² Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 226.

¹⁵³ Tamtéž, s. 226.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž.

¹⁵⁵ V severoamerické tradici splývají povolání šamana a medicinmana.

schopen upadat do transu, během něhož komunikuje s duchy.¹⁵⁶ Později si ještě ukážeme, že rozdíl tkví i v něčem jiném.

2.2.1 Lakotové

Lakotové jsou seskupení, které se skládá z několika kmenů. V této tradici je několik rituálů, kterými procházejí téměř všichni mladí chlapci, a tedy i budoucí šamani, kteří při nich mohou objevit své nadání. Později podstoupí ještě další obřady, které přísluší pouze jim, jakožto budoucím svatým mužům a ze kterých budou čerpat svojí moc a schopnosti. Další důležitým prvkem lakotské kultury je, že „*Lakotové nerozlišovali mezi ‚přirozeným‘ a ‚nadpřirozeným‘ a nespátřovali ani žádný protiklad mezi lidmi a přírodou nebo mezi přírodou a kulturou.*“¹⁵⁷ Šamani v těchto kmenech vystupují jako odborníci na rituály, kteří udržují intenzivnější kontakt s bytostmi *wakan* a mají přehled o jejich systému. Také jsou od těchto bytostí schopni přijmout jejich moc a následně ji předat do určitého předmětu.¹⁵⁸

Veřejné rituály, které se neustále opakovaly, byly jednotně strukturované. Většinou se skládaly ze čtyř částí: jednání, zpěvu, mluvení a předmětů.¹⁵⁹ „*Základem všech rituálů je očišťovací obřad v potní chýši.*“¹⁶⁰ Ten slouží buď jako samostatný obřad, nebo předchází ostatním rituálům. Dalším rituálem je hledání vize, kdy mladí Lakotové odchází do divočiny postit se a modlit se, aby si tím vyprosili soucit, a tím i uznání vztahu s bytostmi *wakan*. Pak bylo důležité i to, jak svatí muži tuto vizi vyložili.¹⁶¹ Další velmi důležitým obřadem je Tanec slunce. Je ústředním rituálem jejich nového roku. Rituál trvá čtyři dny, kdy tanečníci celý den tancují v kruhu okolo posvátného stromu, ke kterému jsou přivázány provazy, které jsou připevněny ke kovovým háčkům, které mají tanečníci zabodnuty v kůži. Tancuje se celý den a tanečníci během této doby nesmějí jíst ani pít. Na konci tohoto obřadu se tanečníci snaží osvobodit tím, že napínají

---

¹⁵⁶ Srov. HULTKRANTZ, Å. *Domorodá náboženství Severní Ameriky*, s. 40-41.

¹⁵⁷ ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení IV*, s. 308.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 309.

¹⁵⁹ Srov. NEIHARDT, J. G. *Mluví Černý jelen*, s. 289.

¹⁶⁰ ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení IV*, s. 311.

¹⁶¹ Srov. tamtéž.

silou lana, dokud se háčky nevytrhnou z kůže. Tímto sebetrýznění a postění, které je hlavním motivem Tance slunce, se účastníci pokouší dosáhnout spojení s Nejvyšším duchem *Wakan Tankou*, a díky jeho soucitu i prosperitu kmene.¹⁶² „*Tanec slunce oživoval hodnoty lakotské kultury, posiloval solidaritu kmene, vytvářel trvalé a intenzivní emotivní vazby a jeho obrovská sociální a náboženská síla působila na každého jedince.*“¹⁶³

A nyní se vrátím už ke zmíněným šamanům. Mezi Lakoty není povolání šamana dědičné, i když je možné, že i syn šamana se stane šamanem, ale to co je rozhodující v povolání šamana je získání vize, která je čistě individuální záležitostí. Duchovní dědičnost nemá u Lakotů význam, protože tělo dítě je sice zrozeno spojením otce a matky, ale životní síla je od Nejvyššího ducha.¹⁶⁴ Vize, které rozhodují o tom, jakého ducha jedinci získají a jak budou mocní, většinou získávají mezi desátým a čtrnáctým rokem života.¹⁶⁵ Někdy i dříve. Černý jelen získal svou první vizi v devíti letech života.¹⁶⁶ Ale už dříve, kolem pěti let, se u něj projevovali sklony k neobvyklým schopnostem, kdy byl třeba schopen slyšet a vidět duchy.¹⁶⁷

Později, kolem devátého roku, na něj dolehla nemoc, která přetrvávala dvanáct dní a během ní vypadal jako mrtvý.¹⁶⁸ Během této nemoci se mu zdály sny, v nichž se mu dostalo iniciační vize. Nyní bych rád přiblížil obsah jeho vize. Dva duchové v mužských podobách ho doprovodili k jeho předkům do nebeského světa. Tam ho provázeli duch koně, který mu ukazoval jeho budoucnost. Napřed ho zavedl ke stádům do různých stran, které symbolizovaly jednotlivé světové strany. Potom k šesti starcům, jeho předkům, každý vládl jedné světové straně, nebi a zemi. Od nich začal získávat poučení a svou moc. Také od nich získal magické předměty, které obsahovaly moc, jež mu nyní náležela. Získal dřevěnou misku s vodou (životodárná síla), luk a šípy (ničící síla), posvátnou bylinu (schopnost léčení a plodnosti, která zajistí kmeni potravu), dýmku míru (schopnost léčení a mírotvorná moc), bílé očištné křídlo (schopnost ovládnutí počasí), červenou hůl (živoucí střed národa, schopnost pomáhat svému národu,

---

¹⁶² Srov. tamtéž, s. 313-315.

¹⁶³ UTLEY, R. M. *Kopí a štít*, s. 48.

¹⁶⁴ Srov. NEIHARDT, J. G. *Mluví Černý jelen*, s. 284.

¹⁶⁵ Srov. UTLEY, R. M. *Kopí a štít*, s. 43.

¹⁶⁶ Srov. NEIHARDT, J. G. *Mluví Černý jelen*, s. 173.

¹⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 27.

¹⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 49.

ale i najít u něj pomoc). Také mu předci vypravovali a ukazovali jeho budoucnost a to, co se stane jeho národu. Při tom ho poučovali, že dostal svojí moc nejen pro sebe, ale hlavně pro službu svému kmeni. Po tomto zasvěcení předky ho duch orla odnesl zpátky do stanu, zpět do jeho těla. Potom se probral.¹⁶⁹

První vize vytvářely vztah s nadpřirozenými duchy, kteří k jedinci přistupovali většinou ve zvířecích podobách. Tito duchové se stali jeho ochránci a průvodci.¹⁷⁰ Ale vize u běžných lidí a u svatých mužů se lišili v jejich sociálním charakteru. Běžný člověk používal sílu vize pro svůj prospěch, zatímco šaman moc použil pro užitek celého kmene. U dalšího svatého muže tohoto kmene Sedícího býka bohužel nemáme dochování jeho první vizi, ačkoliv ji určitě musel mít, protože byl nadán velkou duchovní silou a výrazně ji používal ve prospěch svého kmene, ne pouze pro svůj prospěch. S největší pravděpodobností se vize stala jeho tajemstvím, a pouze on z ní čerpal sílu.¹⁷¹

Během doby nemoci byl u Černého jelena přítomen starší šaman, kterého přivolali jeho rodiče a který ho léčil. Ale podle slov Černého jelena to byli duchové, kdo ho zbavili nemoci. Po této vizi už jím postupovala síla, kterou mu předali předkové, ale ještě ji nedokázal plně používat a využívat. A také ho ještě nějakou dobu trápila slabost a občas se vracející nemoc.¹⁷² Později se začal učit od ostatních šamanů tím, že pomáhal při jejich obřadech.¹⁷³ Také získal schopnost mluvit se zvířaty, tedy spíše, že dokázal porozumět zvířatům.¹⁷⁴ Takto se šaman dál učil, ale ještě neměl celou svou sílu, k tomu ještě něco chybělo. Zhruba v šestnácti letech po Tanci slunce se stav budoucího šamana podstatně zhoršil a trvalo to delší dobu, až do sedmnácti let, kdy neustále projevoval nutkání držet se mimo lidi a odjížděl sám do divočiny. Potom byl přivolán starší šaman, kterému adept odříkal celou svoji vizi a ten rozhodl, že je potřeba tuto vizi sdělit i ostatním lidem kmene.¹⁷⁵

Poté bylo potřeba připravit veřejný zasvěcovací obřad, díky kterému by konečně dosáhl svého povolání duchy stát se šamanem. V případě zasvěcení Černého jelena byl

---

¹⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 28-48.

¹⁷⁰ Srov. UTLEY, R. M. *Kopí a štít*, s. 43.

¹⁷¹ Srov. UTLEY, R. M. *Kopí a štít*, s. 42-44.

¹⁷² Srov. NEIHARDT, J. G. *Mluví Černý jelen*, s. 49-51.

¹⁷³ Srov. tamtéž, s. 97.

¹⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 132.

¹⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 138-140.

rituál pojmenován Tanec koní, protože se jednalo o obřad, který znázorňoval jeho vizi, ve které byl jedním z motivů provánějící se stáda koní, která viděl. Dalšími motivy, které byly zobrazeny, byly předměty, které dostal od předků a které symbolizovaly jeho moc. Před samotným rituálem se musel novic očistit v potní chýši a během obřadu mu nebylo dovoleno jíst. Během rituálu se zde koně neobjevily jen symbolicky, ale i reálně, kdy bylo přítomno šestnáct koní, tedy čtyři koně pro každou světovou stranu. Dále byli v rituálu přítomny čtyři panny (opět symbol světových stran) a 6 starců, představujících duchy předků. Sám adept jel na hnědákovi. Potom obřad začal, znázorňoval do detailů šamanovu vizi a během něj se zpívalo. Tomuto představení přihlížel celý kmen.¹⁷⁶ Celý tento rituál byl převedením obsahu vize do běžného světa, aby je mohl spatřit i člověk, který jej nezažil. To byl stěžejní obřad v jeho životě a nyní už mohl využívat plně moc, kterou dostal od duchů předků. Před tím toho nebyl schopen, ale tím, že ji předvedl lidu, z ní mohl zažít čerpat sílu. Později měl ještě další vize, ale aby mohl využít moc těchto vidin, musel je opět předvést lidem.¹⁷⁷ Síla šamana tedy závisela na tom, jak dovedl interpretovat svou vizi.

Sedící býk se stal šamanem trochu jiným způsobem. Ačkoliv vizi rozhodně získal a dokázal z ní získat sílu, tak svatým mužem se stal při jiném veřejném rituálu, při Tanci slunce. Bylo mu tehdy pětadvacet let, když pravděpodobně skrze utrpení prožité během toho rituálu dosáhl tohoto postu. Říká se, že Sedící býk se chtěl stát svatým mužem a Nejvyšší duch *Wakan Tanka* mu to během tohoto obřadu splnil.¹⁷⁸ Je důležité si uvědomit, že to byl veřejný rituál, během něhož projevoval svou zbožnost. Také se nabízí myšlenka, jestli právě tento Tanec slunce nebyl jeho vizí a jejím veřejným předvedením z ní získal sílu a stal se šamanem.

Na závěr této podkapitoly bych se ještě chtěl zmínit, že v této tradici nedochází během iniciace na rozlišení šamanů, nejsou zde, vzhledem k jejich víře, rozlišení na duchy horních a spodních světů, ani dualismus dobrého a zlého šamana, nemá v iniciaci relevanci, jelikož šamani zde slouží lidem z tohoto kmene, tedy jim neškodí. Lakotové, jak šamani a tak i ostatní muži, se však sdružují do společenství podle vizí, které získali,

---

¹⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 141-151.

¹⁷⁷ Srov. NEIHARDT, J. G. *Mluví Černý jelen*, s. 173-176.

¹⁷⁸ Srov. UTLEY, R. M. *Kopí a štít*, s. 48-49.

přesněji podle zvířat, které se jim ve vizi objevily. Například ve spolku *heyoka* byli muži, kteří snili o hromovém ptáku.¹⁷⁹

2.3 Jižní Amerika - Amazonie

V této poslední podkapitole bych se rád zabýval šamanskou iniciací a šamanismem v Jižní Americe, tedy v oblasti Amazonie. „Právě zde šamanismus se svými magicko-duchovními praktikami dodnes žije v neporušené formě, síle a šíři.“¹⁸⁰ Je neoddělitelnou součástí místních tradičních kultur.¹⁸¹ „Je také nejbližší šamanismu na Sibiři.“¹⁸² Typickými znaky šamanismu této oblasti, které jsou společné se sibiřským šamanismem, jsou „stav transu a vidin s psychedelickými prožitky, cestování do transcendentálních světů.“¹⁸³ Z hlediska iniciace jsou dalšími znaky rozkouskování těla a jeho obnažení na kostru, získávání pomocných duchů a sňatky s duchovními entitami.¹⁸⁴ „Jihoamerický šamanismus má samozřejmě i své osobité rysy. Nejdůležitějším z nich je užívání halucinogenních drog, které napomáhají navození stavu transu a vidin.“¹⁸⁵ Nejdůležitějším z používaných drog, tedy nápoj z nich uvařený, je v Amazonii rozhodně *ayahuasca*. Jedná se o halucinogenní nápoj, vytvořený smícháním minimálně dvou halucinogenních rostlin, který způsobuje stavy transů a vidin. Jednou z těchto rostlin je malphigiová liána, rostoucí v této oblasti, druhou jsou různé rostliny obsahující halucinogenní látku DMT. Kombinací těchto rostlin vzniká nápoj, který je neobyčejný v různorodosti vidin a jejich prožitků, které způsobuje.¹⁸⁶

Během stavu transu šamani „získávají pomocné duchy, písně i zaříkávadla. Zpěvy jsou považovány v této oblasti za zvláště mocné prostředky a jsou výrazem šamanovy síly. Někdy postačí k navození změněného stavu vědomí pouze melodie.“¹⁸⁷

---

¹⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 44.

¹⁸⁰ ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 143.

¹⁸¹ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 143.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 46.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 16.

¹⁸⁷ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 48.

V Amazonii je šamanismus převážně profesí mužů, ale u několika kmenů se vyskytuje šamanismus jako ženská profese. Jedinci se stávají šamany jak svými vlastními schopnostmi a volbou ze strany nadpřirozena, tak se povolání i dědí.¹⁸⁸

V Jižní Americe jsem zvolil ne až tolik typické etnikum. Vybral jsem vegetalisty, kteří jsou jistým způsobem odlišní od tradičních kmenových společenství a jsou velmi specifictí. To vysvětlím v následující podkapitole. Jako stěžejní zdroj používám studii *Vegetalismo* o vegetalistech v peruánské Amazonii, kterou napsal Luna v roce 1986.

2.3.1 Vegetalisté

Vegetalisté jsou dosti specifictí šamani, kteří nepřísluší žádným kmenovým uskupením.¹⁸⁹ Proto bych uvedl pár informací o samotném vegetalismu.

Podle Zeleného je vegetalismus, jinak také rostlinoznalectví, znalost využívající při léčení léčivých rostlin. Vegetalismus neodkazuje nutně pouze k užívání rostlin, ale hlavně na zdroj jejich znalostí, a to na duchy určitých rostlin, které se nazývají rostliny-učitelky.¹⁹⁰

Vegetalismus je druh šamanismu rozšířený mezi mestickým obyvatelstvem v Peru.¹⁹¹ Mestickým obyvatelstvem se myslí míšenci bělochů a indiánů, které charakterizuje jejich kultura více než jejich etnický původ.¹⁹² Vegetalismus je, stejně jako ostatní šamanské systémy, „náboženský fenomén, který nemá ve svém základu žádné psané texty ani není vystavěn na epické orální tradici.“¹⁹³ V praktikách vegetalistů jdou najít značné vlivy křesťanství, zvláště tzv. lidového katolicismu. Například někteří rostlinoznalci začínají sezení modlitbou Ke Kristu a Panně Marii.¹⁹⁴ Je zde vidět velkou podobnost s tradičním kmenovým šamanismem Amazonie. To je

---

¹⁸⁸ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 147.

¹⁸⁹ Srov. ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 244.

¹⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 243.

¹⁹¹ Srov. LUNA, L. E. *Vegetalismo*, s. 17.

¹⁹² Srov. tamtéž, s. 20.

¹⁹³ Tamtéž, s. 23.

¹⁹⁴ Srov. tamtéž, s. 110-112.

dáno tím, že vegetalismus je vybudován na jeho základech a „*mnoho rysů domorodého šamanismu přežívá v podstatě nezměněno i mezi mestici*“¹⁹⁵

Ve vegetalismu je důležité, že vědomosti jedinci získávají od rostlin, přesněji od jejich duchů. Nejdůležitější učitelkou je nápoj zvaný *ayahuasca*, který je připravován z těchto rostlin, a který musí být požíván, aby šaman i pacient mohli praktikovat magické rituály. „*Mezi vegetalisty je halucinogenní ayahuasca považována za léčitele a inteligentní bytost se silným duchem.*“¹⁹⁶ To samé platí v iniciaci, aby se jedinec mohl stát šamanem, musí napřed pít *ayahuascu*, která k němu bude promlouvat a pokud je hoden se stát šamanem, tak si ho vybere. Věk, kdy se jedinci stávali šamany je velice individuální, někteří se stali vegetalisty ve čtrnácti nebo sedmnácti letech, jiní až ve třiceti nebo dokonce v padesáti letech. Jedno jim bylo většinou společné a to, že trpěli nějakou nemocí s fyziologickými projevy, a proto začali používat *ayahuascu* k tomu, aby se vyléčili. Stali se šamany tím, že se léčili a naučili se ovládat rostlinné duchy, které jsou potřeba k vyléčení nemocí.¹⁹⁷ Funkce vegetalisty není dědičná. Vegetalistou se člověk stane svou vlastní volbou a následným povoláním od duchů, nikoliv od kmene.¹⁹⁸ To je také důvod, že Zelený nepovažuje vegetalisty za šamany. „*Neprochází (...) žádnou iniciací, neboť nepatří k žádné etnické skupině, je to pouze rozeznání vlastních zájmů, orientace a schopností.*“¹⁹⁹ Je sice pravda, že opravdu nepatří do kategorie kmenových šamanů, ale je příslušníkem určitého etnického společenství, která může, tedy její část, rozpoznat v jedinci šamanské nadání a jejím působením se jedinec stane vegetalistou.²⁰⁰ Taktéž probíhá u vegetalistů iniciace, které je velice podobná s jinými šamany, i z jiných kontinentů.

Samotná šamanská iniciace začíná splněním určitých podmínek, které musí novic vykonat dobrovolně, aby se mohl stát vegetalistou. Jedná se v první řadě o dietu a sexuální segregaci, kterou musí dodržovat, aby k němu rostliny-učitelky začaly promlouvat a učit ho. Taktéž přebývání v samotě je velmi důležitou součástí zasvěcení.²⁰¹ A samozřejmě užívání nápoje *ayahuasca*, který slouží k navození

---

¹⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 42.

¹⁹⁶ VITEBSKÝ, P. *Svět šamanů*, s. 68

¹⁹⁷ Srov. LUNA L. E. *Vegetalismo*, s. 48-54.

¹⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 58-59.

¹⁹⁹ ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 244.

²⁰⁰ Srov. LUNA, s. 58-59.

²⁰¹ Srov. tamtéž, s. 58-63.

extatického stavu. Dieta, kterou šamani dodržují, je potřeba udržovat nejméně šest měsíců a která může být později prodloužena, třeba až na 12 let. V době, kdy nedrží šamani přísné dietické předpisy, tak nemohou praktikovat, protože k nim rostliny nebudou promlouvat.²⁰² Vegetalistou se nemusí stát pouze muž, ale i žena. Většinu vegetalistů tvoří muži, ale najde se i pár praktikujících vegetalistek.²⁰³

Duchové, kteří zasvěcují adepta, jsou duchové rostlin, ale někdy se objevují duchové, kteří mají podobu zvířete, například mravence nebo jestřába. U nich šamani získávají své znalosti. Ale často je přítomen iniciaci starší šaman. Jeho funkce je hlavně průvodce a ochránce, který se chrání adepta před zlými duchy a popřípadě jinými nebezpečími. Také se stará, aby novic správně dodržoval předepsaná omezení.²⁰⁴ „*Vede učně k střídmosti a k poznání složitých pravidel práce s rostlinami.*“²⁰⁵ Dalším důvodem přítomnosti šamana je, že „*v určité chvíli v průběhu iniciace duch nebo starší šaman předá novicovi magický hlen (...) nebo jiný předmět, který je vložen a ukryt do hrudníku.*“²⁰⁶ Tento hlen je vlastně zpředmětnění šamanovy síly, obsahuje totiž duchovní pomocníky potřebné k rituálům.²⁰⁷ Na rozdíl od kmenových iniciací není ve vegetalismu přítomen žádný veřejný zasvěcovací rituál.²⁰⁸

Během iniciace adept získává svou moc a dovednosti. Moc v podobě hlenu, který jsem zmínil výše, a také v podobě magických šipek, kterými se může také bránit, ale hlavně útočit na jiné. Dovednosti získává nejen v podobě znalosti rostlin, ale také v podobě magických melodií, kterým se říká *icaros*. Tyto *icaros* jsou v podstatě zaklínadla, která mají všemožné použití.²⁰⁹ „*Mohou se použít k vyvolání duchů rostlin-učitelek či zemřelých šamanů, k cestování do jiných sfér nebo při zacházení s bytostmi z jiných světů, k upravování a ladění vizí v průběhu ayahuaskové seance, k léčení, při lovu určitých živočichů nebo druhů ryb atd.*“²¹⁰ Jedinec si také osvojuje znalost různých pomocných duchů, které později bude využívat při léčení nebo při obraně při případném

---

²⁰² Srov. tamtéž, s. 68-69.

²⁰³ Srov. tamtéž, s. 47.

²⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 63-68.

²⁰⁵ VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 67.

²⁰⁶ LUNA L. E. *Vegetalismo*, s. 134.

²⁰⁷ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 24.

²⁰⁸ Srov. LUNA L. E. *Vegetalismo*, s. 58-59.

²⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 119-120.

²¹⁰ Tamtéž, s. 127-128.

útokeu nějakého čaroděje. Pomocní duchové mají často antropomorfní podobu.²¹¹ Zjevují se vegetalistům jako „zemřelí šamani jiných kmenů, španělští, angličtí a japonští lékaři, hinduističtí světci a obyvatelé jiných galaxií.“²¹² Další schopností osvojenou při iniciaci je vegetalistova schopnost cestovat, během jeho vizí, do jiných sfér a světů, které jsou člověku normálně nedostupné. To, jak daleko mohou ve svých vizích cestovat, údajně souvisí s dobou trvání předepsané diety.²¹³

Další aspekt, který je během iniciace vegetalistů důležitý, souvisí s dichotomií dobrý a zlý šaman. Během zasvěcování duchové, kteří se adeptovi zjevují, přináší různé předměty a dovednosti, které mu nabízejí.²¹⁴ „Pro pochopení dichotomie dobrí versus zlomyslní vegetalisté je představa o přijímání různých darů od duchů klíčovou záležitostí. Je to novic, kdo se rozhoduje, co od jednotlivých duchů přijme.“²¹⁵ Pokud bude přijímat dary léčící, stane se dobrým, pokud dary škodící, tak zlým. Na druhou stranu je možné, že původně dobrý šaman, se postupně svým špatným chováním nakonec stane zlým, a to i přesto, že si během iniciace vybral stát se dobrým šamanem.²¹⁶ Dál se ještě vegetalisté dělí podle toho, na jaké rostliny se specializují, tedy které hlavně využívají při rituálech. Samozřejmě jich většinou využívají více než jednu.²¹⁷

Další důvod, který souvisí s předchozím důvodem, proč Zelený tvrdí, že vegetalisté nejsou šamani, je ten, že nemůže „plnit žádnou duchovní a kulturní výchovu či vzdělání mladé generace nějaké komunity a pracovat na její etnické soudržnosti. Vegetalista se k pozici šamana přibližuje pouze v jeho léčitelské profesi.“²¹⁸ Ale i toto není tak úplně jisté, neboť vegetalisté působí i jako psychologové, kteří pomáhají udržovat mezi lidmi, kteří za nimi přicházejí, harmonii nejen fyziologickou, ale také psychologickou. Ať se už jedná o neúspěšné lovce nebo farmáře, nebo i manželské páry, tak i jim vegetalisté pomáhají.²¹⁹ Ve vegetalismu je důraz na léčení, ale to také v jejich pojetí zahrnuje myšlenky „při řešení ekonomických a emočních problémů i manipulaci se spirituálními

---

²¹¹ Srov. VITEBSKY, P. *Svět šamanů*, s. 67.

²¹² Tamtéž, s. 67.

²¹³ Srov. LUNA L. E. *Vegetalismo*, s. 176-177.

²¹⁴ Srov. tamtéž, s. 139.

²¹⁵ LUNA L. E. *Vegetalismo*, s. 139.

²¹⁶ Srov. tamtéž, s. 139-140.

²¹⁷ Srov. tamtéž, s. 43.

²¹⁸ ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*, s. 244.

²¹⁹ Srov. LUNA L. E. *Vegetalismo*, s. 162-164.

silami.“²²⁰ Také se musíme uvědomit, že v této oblasti není ostrý přechod mezi šamanem a léčitелеm. Rozdíl je spíše sociálního charakteru, tedy že šamani mají podstatně vyšší sociální status. Ale tento sociální status mají i vegetalisté v té části populace, ve které praktikují.²²¹ Je vidět, že ačkoliv vegetalisté jsou velmi specifictí šamani, tak stále šamany jsou, a proto jsem jim věnoval pozornost v této práci, přestože jsem mohl zvolit daleko typičtější etnikum. Na druhou stranu, z hlavních zdrojů, které jsem využil pro popsání iniciace v jednotlivých kulturách, je tento nejmladší.

---

²²⁰ Tamtéž, s. 42.

²²¹ Srov. tamtéž, s. 42-47.

3 Mezikulturní komparace

V této kapitole se pokusím mezi sebou porovnat a najít společné prvky šamanských iniciací v kulturách, které jsem zmiňoval v předchozí kapitole. Sibiřská etnika už srovnávat mezi sebou nechci, to jsem už provedl, ale jde mi to najít společné znaky u severoamerických Lakotů a jihoamerických vegetalistů s sibiřskými etniky.

Nejdřív bych se zaměřil na Lakoty. Ačkoliv jsou Lakotové a etnika sibiřských oblastí značně kulturně i místopisně vzdálena, jde mezi nimi najít množství podobností, ale samozřejmě i rozdílností. U Lakotů není šamanství dědičné, získává se z vizí. Podobně je tomu i u Jakutů, kde rozhodující jsou sny a také u nich není vždy dědičné. Ale právě s odkazem na předky, podobně jako Burjaty a Evenkové, získávají šamani své schopnosti i u Lakotů. Další výrazná podobnost s Burjaty a Evenky je, že právě předkové se jim zjevují během iniciačních vizí a od nich získávají budoucí šamani svou moc. Předkové se jim zjevují v antropomorfních podobách, ačkoli během vizí se jim zjevují duchové zvířata a také průvodci mají jak lidskou, tak i zvířecí podobu. Podobnost lze najít jak u Evenků, kterým se dostává zasvěcení od předků, ale jejich průvodci jsou dosti často duchové zvířata. U Lakotů je další výraznou součástí iniciace to, že musí předvést svou vizi, ze které čerpají svou moc, před společenstvím a tím získat svůj status šamana, kterou získávají od společenství. Právě to, že toto postavení jim poskytnou až ostatní členové, je docela zajímavé vzhledem k tomu, že lakotská společnost je dosti individualistická. Ve vizi jim předkové předají budoucí moc šamana, kterou však ještě nemůže plně využívat, to až později. Plnou moc dostanou až po veřejném rituálu, který zrcadlí vizi, kterou dotyčný novic získal. Tímto veřejným obřadem upevní svou roli šamana a od té chvíle plně využívá svou sílu. Tím se také zbaví nemoci, která ho provází v době iniciace. Lakoty, ačkoliv kladoucí důraz na individualitu, podobně jako většina préríjních indiánů, bych zařadil do kategorie, kde je profese šamana výrazně sociální rolí a šaman slouží hlavně společenství, ke kterému náleží, tedy většinou kmeni. To je podobné jako Burjatů a Evenků na Sibiři, dle mého mínění jsou Lakotové iniciací docela podobní Evenkům.

Naopak opačná situace je vidět, když budeme porovnávat jihoamerické vegetalisty s sibiřskými etniky. U nich také funkce šamana není dědičná, ale vazba šamanů na společenství není tak pevná. V iniciačních vizích se daleko více objevují duchové

rostlin a zvířat, a ti předávají znalosti adeptovi. Už to nejsou předkové, kdo vyvolí budoucího šamana, ale duchové přírody. Lze tu pozorovat podobnost s Jakuty, kteří jsou také zasvěceni ze strany zoomorfních duchů a démonů. Ale i zde je často přítomen šaman, který provádí novice během jeho iniciace. A někdy mu předává i svou moc, takže i zde dochází k druhotnému zasvěcení ze šamanovy strany, ale ne tak často. U vegetalistů není přítomen žádný veřejný iniciační rituál, podobně u Jakutů, kde mu také není kladena taková důležitost. Rozhodně to souvisí s faktem, že vegetalisté nepatří do kmenových uskupení, takže mají daleko menší vazbu na společenství, ve kterém pracují, jakožto náboženští specialisté. Je zde daleko větší důraz na individuální stránky zasvěcení. Rozhodující pro jedince jsou stavy transu a vize při něm získaných, tedy jak je pochopí a jak je dokáže využít, a ne jak je přetlumočí pro ostatní. To skutečné zasvěcení proběhne v duchovním světě, a tím jedinec získá moc. Celkově bych tuto skupinu šamanů zařadil do druhé kategorie šamanů, a to takových, u kterých jejich vazba na společenství má méně sociální důraz než je u předchozího etnika. Dalším prvkem podobnosti vegetalistů s sibiřskými etniky, obzvláště Jakuty, je znalost léčení získaná vyléčením se sebe sama. Jedinec získal schopnost léčit se tím, že prvně zvládl vyléčit sám sebe.

Mezi Lakoty a vegetalisty se dá také najít spousta společných prvků. Jsou to třeba písně, které se učí od duchů a které později používají při seancích. Na Sibiři se jako zvukový doprovod zařikávání sice také používají písně, ale v daleko větší míře se používá šamanský buben, který získávají šamani při iniciaci. Dalším společným prvkem je to, že ani v jedné skupině nedochází k dědění šamanské profese. To odkazuje k individualismu, ale jak bylo řečeno výše, tak tento individualismus se navzájem podstatnou měrou liší. V případě Lakotů je tento individualismus daný kulturou, ale v případě profese šamana, už nemá takovou sílu, protože šaman je ten, kdo slouží kmeni. U nich spíše tato nedědičnost vychází z jejich náboženství, kdy jedinec je pouze fyzicky potomek svých rodičů, ale duchovně jsou všichni v podstatě potomky Nejvyššího ducha, tedy jsou jím stvořeni.

V této komparaci jsem pro snazší rozdělení zavedl tyto dvě skupiny, které mi pomohly rozčlenit šamany podle jejich sociálních vazeb se společenstvím, ve kterém působí. Jsem si vědom toho, že by šlo dál porovnávat podle dalších faktorů, ale toto porovnání považuji za dostačující.

Závěr

Jak jsme si ukázali na různých etnikách z různých světadílů, šamanismus je velice rozmanitý, a nelze říci vždy s určitostí, že jakmile nějaký prvek chybí, tak se už nejedná o šamanismus. Šamanismus není žádné ucelené náboženství, ale pokaždé se mění podle kultur, ve kterých se praktikuje. To samé se týká iniciace šamanů. V každé kultuře se jedinci mohou stávat šamany rozličnými způsoby. Ale na druhou stranu lze nacházet prvky šamanismu a iniciací v nich, které jsou vlastní všem těmto kulturám, většina těchto prvků již byla zmíněna v obecném náhledu do iniciace šamanů. Je to hlavně nemoc, která všechny tyto šamany provází a s tím i nutkání provozovat toto povolání, aby se jedinec vyléčil. Tedy vykonáváním této profese se jedinec sám udržuje v „normálním“ stavu. Vyvolení je vždy důležité ze strany nadpřirozena, jedinec musí k této profesi mít vlohy, a proto si ho duchové vyberou, a jestliže vlohy nemá a duchové si ho nevyvolí, pak se nestane šamanem. Taktéž půst, jak sexuální, tak dietický, během iniciace je vlastní všem těmto kulturám. Další součástí iniciace je, že většinou probíhá v obou světech, ve světě duchů i běžném světě.

Důležitým faktorem šamanismu a iniciace je sociální prostředí kultury, ve kterém se jedinec stává šamanem. Přesněji řečeno vztah společnosti k povolání šamana. Jestliže má tato profese ve společnosti ústřední postavení, popřípadě je silně propojena s kulturou, tak se to projevuje i v iniciačních vizích a rituálech. V těchto kulturách společnost více rozhoduje o tom, kdo se stane šamanem a kdo ne. Společnost ho tedy musí přijmout. Také v těchto kulturách je daleko častěji profese šamana dědičnou záležitostí, popřípadě je získána od předků, což je také druh dědičného předání. Taktéž ve vizích se zjevují duše předků v podobě antropomorfních duchů. Iniciaci častěji doprovází starší šamani, kteří adeptovi předávají znalosti a schopnosti, které potřebuje k vykonávání profese. Dalším důležitým znakem iniciace v těchto kulturách jsou veřejné rituály zasvěcení šamana do jeho povolání. Jedná se většinou v podstatě o formální zasvěcení, protože ke skutečnému zasvěcení dochází už dávno před tím ze strany nadpřirozených sil během novicových vizí, a i učením od starších šamanů. Tyto rituály slouží k tomu, aby události, ke kterým došlo mimo tento běžný svět, ukázal šaman i ostatním členům společnosti, a tím vlastně získal jejich náklonnost a dokázal, že je hoden být šamanem jejich společnosti. Tyto rituály zrcadlí iniciační vize, a to i

hodně dopodrobna. Dovolím se usuzovat, že čím je provázanost společenství a profese šamana větší, tím jsou veřejné rituály více propracované. Formální náležitosti jsou důležitější více pro společenství než pro budoucího šaman.

Naopak u společenství, u kterých je menší sociální vazba na šamana, tedy nemá až tak výraznou sociální roli, ale je stále ústředním náboženským specialistou, je častěji volba tohoto povolání individuální záležitostí. V iniciačních vizích se častěji objevují duchové v podobě zvířat, popřípadě démonů nebo rostlin. K zasvěcení tedy nedochází ze strany předků, ale ze strany duchů, kteří stojí jistým způsobem mimo společenství. Inicie je daleko více individuální záležitostí. Ačkoliv i tyto iniciace velmi často doprovázejí starší šamani, plní spíše roli průvodce, hlavní důraz je na iniciaci v duchovním světě. Dost často nejsou přítomny veřejné rituály, zasvěcení jsou přítomni jen starší šamani a hrstka vyvolených. Když už jsou nějaké rituály přítomny, jsou dost často velmi zjednodušené, protože to opravdu důležité se odehrává ve světě duchů a ne v našem běžném světě. Z toho důvodu zde není důležitá vnější formálnost.

Jak je vidět, celkově je šamanismus nesystematizovaný a často myšlenkově protichůdný náboženský jev. Je obrovské množství jeho variant, které se velice liší nebo naopak velmi podobají. Na relativně malém území jde narazit na rozličné variace, a naopak najít podobnosti na druhém konci planety. V této práci nebylo mým prvotním záměrem udělat nějaký systematizovaný a ucelený přehled iniciací ve světě, což by vzhledem k rozsahu práce bylo nemožné, ale hlavně ukázat podobnosti některých prvků šamanských iniciací a naopak zase jejich rozdílností.

Závěrem chci říci, že šamanskými kulturami je možné se inspirovat v jejich myšlení a chápání světa, ale jako celek i některé jejich prvky, nejsou přenositelné do naší kultury. Šamanismus musíme vždy chápat v kontextu jeho kultury a společnosti. Nejedná se pouze o to, jak šamani vidí svět, ale hlavně o jejich interakci se společností, ve které působí.

Seznam literatury

- BRZÁKOVÁ, P. *Dědeček Oge: Učení sibiřského šamana*. Praha: Eminent, 2004. ISBN 80-7281-171-1.
- DUBOIS, T. A. *Úvod do šamanismu*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2011. ISBN 978-80-7207-801-1.
- ELIADE, M. *Dějiny náboženského myšlení IV: Od epochy objevů po současnost*. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-281-3.
- ELIADE, M. *Šamanismus a nejstarší techniky extáze*. Praha: Argo, 1997. ISBN 80-7203-153-8.
- HULTKRANTZ, Å. *Domorodá náboženství Severní Ameriky: Síla vizí a plodnosti*. 2. vyd. Praha: PROSTOR, 1999. ISBN 80-85190-99-0.
- LUNA, L. E. *Vegetalismo: Šamanismus mezi mestickým obyvatelstvem peruánské Amazonie*. Praha: DharmaGaia, 2002. ISBN 80-86685-02-0.
- NEIHARDT, J. G. *Mluví Černý jelen*. Praha: Hynek, 1998. ISBN 80-85906-97-X.
- NOLL, R. Přítomnost duchů v magii a šílenství. In NICHOLSON, S. (ed.) *Šamanismus I: Rozšířená vize reality*. Bratislava: CAD PRESS, 1994. s. 51-62. ISBN 80-85349-38-8.
- UTLEY, R. M. *Kopí a štít: Život a doba Sedícího býka*. Praha: Hynek, 1999. ISBN 80-85906-96-1.
- VITEBSKY, P. *Svět šamanů*. Praha: Knižní klub, 1996. ISBN 80-7176-303-9
- XENOFONTOV, G. *Sibiřští šamani a jejich ústní tradice*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-334-4.
- ZELENÝ, M. *Malá encyklopedie šamanismu*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-276-6.

Abstrakt

KOČÍ, J. *Iniciační aspekt v šamanismu: Mezikulturní komparace*. České Budějovice 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky. Vedoucí práce PhDr. Vít Erban, Ph.D.

Klíčová slova: šaman, šamanismus, iniciace, vyvolení, iniciační vize, iniciační rituály, Jakuti, Burjati, Evenkové, Lakotové, vegetalisté.

Tato práce se zabývá šamanismem a iniciacemi šamanů. Tyto iniciace jsou charakterizovány v první části na obecné úrovni, a také je zde nastíněn obecně fenomén šamanismu. V další části jsou popsány šamanské iniciace v různých koutech světa. Vybrané kultury jsou tradiční společenství, kde šamanismus má pevné místo v jejich sociální struktuře. Je zde ukázáno zasvěcení šamana u pěti etnik, na třech světadílech. První jsou tři sibiřská etnika, potom jedno severoamerické a nakonec jedno jihoamerické. Důraz je kladen na způsob vyvolení šamana, jak a kdy k němu dochází, a na průběh iniciace, tedy na vize a rituály zasvěcení. V poslední části jsou iniciace v jednotlivých kulturách porovnávány na základě sociálních vazeb šamana na společenství.

Abstract

KOČÍ, J. *Aspect of initiation in Shamanism: Crosscultural comparison.*

Keywords: shaman, shamanism, initiation, election, initiation vision, initiation rituals, Yakuts, Buryats, Evenks, Lakota people, vegetalistas.

This thesis deals with the shamanism and with the initiations of the shamans. In the first part the author describes these initiations at large and evokes the phenomenon of shamanism in general. The following part pursues the descriptions of the initiations in different places in the world. The selected cultures in this thesis present the traditional communities where the shamanism has a fixed position in their social structure. The author approaches the processes of initiation of shaman in the five ethnic groups of the three continents. He starts with the description of the three Siberian ethnic groups, than he continues with the North American one and he finishes with the South American one. The author emphasizes the way of the election of shaman, how and when these elections are created, and the process of the initiation – he focuses on the visions and the rituals. In the final part of the thesis the author compares the initiations of particular cultures. These comparisons are based on the social relations between the shaman and the community.